

SVENSK-POLSKA STUDIESÄLLSKAPET
VID
STOCKHOLMS HÖGSKOLA

SVIO-POLONICA

NR. I

1939

TOW. NAUKOWE SZWEDZKO-POLSKIE
PRZY
UNIWERSYTECIE W SZTOKHOLMIE

SVENSK-POLSKA STUDIESÄLLSKAPET
VID
STOCKHOLMS HÖGSKOLA

SVIO-POLONICA

Nr. I.

1939.

Biblioteka Jagiellońska

1002154361

TOW. NAUKOWE SZWEDZKO-POLSKIE
PRZY
UNIwersytecie w Sztokholmie

8507

II resop.

1(1939)

I N N E H Å L L.

UPPSATSER OCH REFERAT.

David Norrman: Gustav II Adolf och Vladislav Vasa	7
Knut-Olof Falk: Najstarszy regestr jezior suwalskich	29
Karl Axnäs: Ett polskt adelsnamn	56
Zbigniew Folejewski: Kilka uwag o polonistyce w Szwecji	61
Olle Holmberg: Formalismen i Vilno	68

RECENSIONER OCH NOTISER	72
-----------------------------------	----

Tidskriften *Svio-Polonica*, som skall utgivas av Svensk-polska Studiesällskapet vid Stockholms Högskola, har till syfte att publicera resultaten av svenska och polska forskningar i historia, filologi, etnografi, konsthistoria och andra ämnen.

Svensk-polska Studiesällskapet vid Stockholms Högskola har åtagit sig denna uppgift i förhoppning, att det kan påräkna samarbete med andra vetenskapliga institutioner, föreningar eller enskilda, som omfatta Sällskapets intressen.

Förutom uppsatser, källskrifter och bibliografiskt material komma recensioner och anmälningar av svenska och polska publikationer i olika ämnen att införas i tidskriften.

Publikationer, uppsatser och recensioner kunna benäget insändas under adress: Svensk-polska Studiesällskapet vid Stockholms Högskola, Stockholm.

*

Wydawnictwo *Svio-Polonica* podjęte przez Tow. Naukowe Szwedzko-Polskie przy Uniwersytecie w Sztokholmie ma na celu publikowanie wyników badań pracowników naukowych szwedzkich i polskich z zakresu historii, filologii, etnografii, hist. sztuki i in.

Tow. Naukowe Szwedzko-Polskie przy Uniwersytecie w Sztokholmie wzięło na siebie rolę wydawcy w nadziei, że pozyska współpracę innych ośrodków naukowych.

Oprócz rozpraw i artykułów mają być publikowane materiały źródłowe, bibliograficzne, a także recenzje i notatki o wydawnictwach szwedzkich i polskich z różnych dziedzin. Zwłaszcza dział recenzji ma być rozszerzony.

Komitet redakcyjny prosi o łaskawe nadsyłanie wydawnictw, artykułów i recenzji pod adresem: Svensk-Polska Studiesällskapet vid Stockholms Högskola, Stockholm.

David Norrman.

GUSTAV II ADOLF OCH VLADISLAV VASA.

Vid studiet av Sveriges förbindelser med Polen genom tiderna är det framför allt en tidsperiod, som bör intressera oss svenskar. Den avsedda epoken gäller de tre polska vasarnas regeringstid (1587—1668), en tid, som i stället för att medföra fred och samförstånd mellan Polen och Sverige, kom att kännetecknas av blodiga strider de båda folken emellan. Sigismunds och hertig Karls släktfejd, ytterligare förbittrad på grund av den religiösa motsättningen, inledde de svensk-polska krigen, som för Polen skulle få så ödesdigra följder. Medan Sverige under lysande konungars ledning fortsatte på erövringsens väg och så småningom nådde fram till makt och ära, höll sig det fredliga Polen efter ett par segrar över ryssar och turkar borta från slagfälten. Den polska adeln sysselsatte sig numera med att vaka över den gyllene friheten gentemot en tilltagsen vasaättling, vars makt inskränktes alltmer, och till slut- med början år 1648-kunde kosackhorder inleda en krigsdans, i vilken både civiliserade och ociviliserade grannar snart skulle blanda sig. Det svenska anfallet år 1655 kunde komma till stånd med hänvisning till bl. a. det faktum, att den tredje vasakonungen på Polens tron ännu icke av sagt sig sina anspråk på Sveriges krona. Först med Olivafreden kunde Johan Kasimir åtminstone formellt för-mås här till. Den långa kampen var slut, och Sverige och Polen kunde återknyta sina gamla naturliga, d. v. s. fredliga förbindelser.

Det är självklart, att dessa vasakonungar i polsk historieskrivning bedömts olika allt efter deras personliga egenskaper och deras mer eller mindre lyckliga in- och utrikespolitik. Deras dynastiska politik och deras bristande hänsyn för rent polska intressen ha härvid varit viktiga faktorer. Hård har domen fallit över Sigismund (1587—1632), vars välkända drag jag inte här behöver teckna. Det kan dock förtjäna att erinras, att man från polsk sida i våra dagar med rätta understryker hans kulturella och konstnärliga intressen. Vad konung Vladislavs

regering beträffar (1632—1648) synes den närmast framstå som "lugnet före stormen". Hans personlighet, till vilken jag återkommer, har i hög grad vunnit de polska historikernas sympati. Den tredje konungen av huset Vasa, Johan Kasimir (1648—1668), vars namn är förknippat med "czasy potopu" (syndafloedens tider), har fått sin bild tecknad av sådana kända historiker som Wiktor Czermak och Ludwik Kubala. Den förstnämnde, som även ägnat konung Vladislav intressanta studier, har om Johan Kasimir använt uttrycket "człówek bez charakteru" (en människa utan karaktär). "Äregirig men utan fasta mål i politiken, nyckfull och i högsta grad föränderlig, ena gången full av fantasi och stolthet, en annan gång bekymrad till pessemism, religiös och omoralisk, ofta taktlös och direkt utmanande, kunde han inte vinna sina undersåtars hjärtan. Som ung lärde han sig förakta den polska styrelsens grundsatser; han längtade efter större makt, han, som tillhörde en dynasti, kände sig som i en fågelbur, som fånge bland sitt eget folk." ¹⁾

Av den polska historieskrivningen att döma är det sålunda endast en av dessa vasakonungar, som verkligen fyllt mätten för en konung i Polen. Det är Vladislav, som polsk konung kallad den fjärde. Men vi få komma ihåg, att all karaktärsskildring är för varje historiker en ytterst vansklig uppgift. Det är väl också troligt, att nya historiska forskningar komma att i enskilda detaljer ändra den bild vi ha av dessa monarker. Så mycket synes emellertid redan nu vara klart, att man vid bedömandet av dessa polska Vasar, antingen det nu gäller deras karaktärer, motiven för deras handlingar eller resultatet av deras konungagärning, måste taga hänsyn till deras svenska ursprung, deras uppfattning om en konungs makt och dessutom till det öde, som är förknippat med deras utestängande från deras fäders tron. Som en röd tråd går nämligen genom Sigismunds, Vladislavs och Johan Kasimirs regering en strävan att återvinna det förlorade svenska arvet. Alla tre ha i Polen beskyllts för att eftersträva absolutum dominium och deras makt har därför ytterligare beskuren av den frihetsälskande adeln. En svensk historiker har om Sigismund skrivit, att "ställningen som polsk valkonung var icke naturlig för en arvtagare till Gustav Vasas tron" ²⁾. Den polske historikern Kubala skrev om samme konung, att han kände sin mindervärdighet inför andra

¹⁾ Konopczyński, W., *Dzieje Polski nowożytnej*, t. 2, s. 14 ff, Warszawa 1936.

²⁾ Ahnlund N., *Ständsriksdagens utdaning 1592—1672* (Sveriges riksdag, I:3) Stockholm 1933.

GUSTAV II ADOLF

S. P. A. foto.

VLADISLAV VASA

monarker³⁾. Gäller detta om Sigismund, gäller det också om Vladislav och Johan Kasimir. Liksom Sigismund, arvkonungen av Sverige, längtade även de att få byta tron. Därmed förklaras också, att de aldrig uppskattade Polen och polackerna. Med dessa utgångspunkter blir det lättare att förstå dessa medlemmar av den i all sin rikedom på olikartade individualiteter så säregna Vasaätten. Som medlemmar av en dynasti ha de sett ner på sin ställning och helt naturligt underlåtit att göra sitt bästa. Detta gäller mindre om Vladislav, som genom sin uppfostran och ovanliga klokhed var bättre utrustad att anpassa sig efter polska förhållanden. För oss svenskar framstå de som landsflyktiga ättlingar av vår storslagna Vasaätt. Till och med den fanatiska Sigismund, som svensk konventionell historieskrivning gjort så förhatlig, får på grund av sin kärlek till Sverige något av tragik över sig. Men mest tragisk blir hans äldste son, den genomsympatiske Vladislav, som i vårt land är känd blott till namnet. Att han förtjänar ett bättre öde, kan möjligen framgå av det följande.

*

I april år 1632 slutade konung Sigismund sitt på desillusioner så rika liv. Även om den åldrige monarken under de sista åren alltmer hängett sig åt ett intensivt uppfyllande av de krav, som den heliga kyrkan ställde på en så gudelig man, hade hans tankar med säkerhet ofta sysslat med frågan om det öde, som hans familj skulle gå till mötes. Utan att ens veta om någon av hans söner skulle få det tvivelaktiga nöjet att efterträda honom på Polens tron, ville han dock dö med den förhoppningen, att någon av de tvenne kronor, som han räknade som sina, i framtiden skulle återgå till hans familj. Den ryska kronan ämnade han giva åt sin son Alexander, medan den svenska helt naturligt skulle tillfalla den äldste sonen, Vladislav. Denne fick också kort före konungens bortgång högtidligen mottaga den svenska kronan. Den litauiske kanslern, Alb. St. Radziwill, känd för sin trohet mot både Sigismund, Vladislav och Johan Kasimir, har skildrat den förste Vasens sista stunder. Han skriver bland annat: "Vid middags-tiden (19/29 april) överlät han det svenska konungariket åt sin son Vladislav, varvid han lade händerna på dennes huvud och gjorde korstecknet. Därefter bekräftade den svenske kanslern, hans kaplan

³⁾ Kubala Ludwik, Szkie historyczne, Serja I—II, s. 6. Lwów 1923.

Borastus, detta genom handpåläggning⁴⁾. Med denna på sitt sätt rörande akt övertog konung Sigismunds äldste son Sveriges krona i full överensstämmelse med den arvsföljd, som ansågs gälla bland de polska Vasarna. Alla förändringar, som i Sverige genomdrivits av hertig Karl och dennes son "Gustav", lämnades i denna stund åsido. Omedelbart efter faderns död antog Vladislav titeln svensk konung och lade därtill titeln rysk tsar. Häröver oroade sig flera av adelns ledande män, undrande vad det kunde medföra för faror från de stater, som berördes av prinsens tilltag. Man antog med skäl, att Polens urikespolitiska ställning härigenom kunde försämrast, en ytterst allvarlig sak, då ett inbördeskrig mellan katoliker och protestanter faktiskt stod för dörren vid det nu inträdande interregnum. Den prekära situationen blev inte heller bättre därigenom, att Sveriges fruktade regent, Gustav Adolf, överraskade världen med att framträda som de polska prinsarnas medtävlare om den lediga tronen. Gustav Adolf har väl knappast överskattat möjligheten att bli vald till Polens konung, för honom har det i första hand gällt att få Sigismunds söner utestängda från tronen. Prinsen Vladislav, som nu kallade sig Svea rikets konung, framstod rätt snart som den ende kandidaten. Även om denne önskade efterträda sin fader på Polens tron, skulle det snart visa sig, att denna önskan på intet sätt var någon huvudsak för honom. Det var endast en etapp på vägen till det mål, som han av allt hjärta hoppades kunna uppnå: att återvinna den svenska tronen. De medel han tänkte begagna för målets uppnående voro helt olika dem, som Sigismund envist fasthållit vid, och de förutsättningar han tycktes äga voro långt större än faderns. Alla utvägar måste försökas, och det kan vara av intresse för oss svenskar att konstatera, att han med särskild iver räknat med en uppgörelse i godo med sin store släkting, Gustav Adolf. För att rätt kunna värdera dessa Vladislavs planer är det nödvändigt att närmare lära känna hans personlighet.

Vid konung Sigismunds död var prins Vladislav en mogen man, nära 37 år gammal. Från sin passiva roll som landsflyktig svensk kronprins och utan att ha haft möjlighet att göra sig gällande i Polen, rycker han nu vid faderns död fram i förgrunden inom polsk politik, fast besluten att söka genomföra sina många och stora planer. Från denna tid och från hans första regentår kunna vi på grundval av samtida vittnesbörd och annat källmaterial skaffa oss en god bild av

---

⁴⁾ Radziwiłł Albr. St., Pamiętniki, t. I d. 19/29 april 1632. — Om Gregorius Borastus se Svenskt biografiskt lexikon, bd. 5.

honom. Vid studiet av dessa synbarligen vederhäftiga källor konstaterar man snart, att Vladislav i många avseenden var sin faders motsats, något som polska historiker ofta framhållit. En svensk historiker gör också rätt snart den upptäckten, att Vladislav i hög grad både till det yttre och inre liknade sin store släkting, Gustav II Adolf, även om man vid denna jämförelse bör ha i minnet de olika omständigheter, som varit bestämmande för dessa vasaättlingars karaktärsbildning.

Om Vladislavs yttre synes blott en uppfattning vara rådande. Den gamle Kobierzycki försäkrar, att prinsen i ungdomen sett påfallande bra ut, men att hans gestalt senare genom den tilltagande korpulensen blev mindre harmonisk ⁵⁾. Ännu så sent som år 1636 förvänar sig den påvliga nuntien Visconti över den redan 40-åriga konungens "vackra kroppsbyggnad" men tillägger samtidigt, att nu, "sedan han kommit till mogen ålder, växer omfånget om livet alltför mycket, varigenom denna gestaltens skönhet försvinner, som förr var hans prydnad och som tilldragit sig allas ögon och åt honom vunnit så många hjärtan ⁶⁾." Hans majestätiska hållning, hans utpräglad nordiska drag med den långsträckt ansiktshuden och i övrigt den tilltagande korpulensen erinrar påtagligt om Gustav Adolf. Att Vladislav till det yttre påmint om vår store konung, synes framgå av ett uttalande i ett av Janusz Radziwills brev till fadern, den i vår historia bekante Kristoffer Radziwill. Brevet skrevs i samband med avslutandet av underhandlingarna i Stuhmsdorf år 1635. Den unge Janusz skildrar här ett möte mellan Herman Wrangel och några andra svenska officerare och konung Vladislav. "Wrangel", skriver författaren, "var så glad över sammanträffandet, att han inte kunde dölja sin glädje". Om de unga svenska officerarna meddelar brevskrivaren, att de alla blevo förtjusta i konungen och därefter fortsätter han: "Och när de började berömma vår herre, jämförande honom till kropp och sinnelag med den avlidne Gustav, yttrade någon av oss, att då de tyckte om honom så mycket, varför toge de inte honom då godvilligt till herre. På detta svarade de inte, utan med sin tystnad gävo de tillkänna, att de inte voro emot detta men måste se tiden an ⁷⁾".

Som av ovanstående synes framgå, kunde likheter även ifråga om

---

⁵⁾ Kobierzycki, St., Historia Vladislai Poloniae et Sueciae Principis. S. 26—27. Dantisci 1655.

⁶⁾ Relacye nuncyuszów apost. i innych osób o Polsce, t. II, s. 190.

⁷⁾ Kotlubaj, Edw., Życie Janusza Radziwiłła, s. 287.

”sinnelaget” spåras mellan Vladislav och Gustav Adolf. Att så var förhållandet är lätt att konstatera, om man jämför den bild av Gustav Adolf, som Nils Ahnlund gett oss i sin välkända Gustav Adolfsbiografi, med bilden av Vladislav, sådan som t. ex. Visconti tecknat den i början av den polske konungens regering⁸⁾). Liksom Gustav Adolf synes Vladislav ha imponerat på alla, som kommo i beröring med honom. ”Han visade sig som skapad till konung”, skriver Wiktor Czermak, och fortsätter: ”Han hade i sin gestalt, i rörelserna, i sättet att umgås med människor och framförallt i tankar och ord något av monarkens naturliga medfödda grandessa⁹⁾.” Om hans begåvning och duglighet på skilda områden ha samtida skildringar endast lovord. Genom studier hade han utvecklat sina rika anlag och skaffat sig kunskaper, som synas ha varit enastående för en kunglig person. ”Med ett ord”, säger Visconti, ”rikt utrustad av naturen, omsorgsfullt utbildad genom eget arbete kan han fullt ut jämföras med varje annan nu regerande konung och överglänsa många¹⁰⁾.” Inte öppet, tillägger han vidare, så där i gåtform säga polackerna, att de ha en klokare konung än de behöva¹¹⁾). Han var ytterst temperamentsfull och kunde vara sträng i sin vrede, även om han förstod att skickligt dölja sina tankar, om han ansåg det vara till hans nytta. Han var envis som alla Vasar och ville gärna driva igenom sin vilja. I likhet med Gustav Adolf var han synnerligen värtalig, något som Visconti särskilt betonat i sin berättelse. Han var ständigt upplagd för skämt, var språksam, sällskaplig och älskade att se nöjda och glada människor omkring sig. Liksom Gustav Adolf kunde han umgås med hög och låg, och Visconti upplyser oss om att han under sina jakturer kunde förnedra sig så långt, att han gick in i böndernas usla kojor, till dessa bönder, som voro de olyckligaste människor i hela världen¹²⁾). Bland den breda allmänheten var han också mycket populär, och likaså var han i hög grad uppskattad av soldaterna. Minst omtyckt var han bland de andliga, som hos Vladislav efterlyste den religiösa iver, som utmärkt den fanatiska Sigismund. Många förebrådde Vladislav dessutom, att han inte var tillräckligt noga vid valet av umgänge. En annan förebräelse gällde hans intresse för det täcka könet, något som en sentida

---

8) Ahnlund Nils, Gustav Adolf den store, s. 107 ff.

9) Czermak Wiktor, Studya historyczne, s. 9 ff.

10) Rel. nunc. Apost. t. II s. 192.

11) Ibidem.

12) Ibidem s. 196.

historiker inte ansett vara fullt bevisat. Visconti är också mån om att betona, att han aldrig lät sina nöjen och njutningar hindra sig från fullgörandet av sina plikter. "Det är förvånansvärt, säger nuntien, "med vilken oförklarlig lätthet han kommer från vila till rörelse, från nöjen till arbete ¹³⁾." Till sina verkliga nöjen synes han ha räknat jakter av olika slag. Men lika gärna sysselsatte han sig med läsning. För konst och litteratur visade han ett särskilt intresse, och som mecenat intager han ett bemärkt rum bland både svenska och polska Vasar. Han umgicks gärna med lärde män och artister. Han hade en förnämlig operatrupp vid sitt hov och hans orkester var känd utom Polens gränser. I hans förhållande till författare och konstnärer samt till de intima vännerna kommer hans generösa natur fram. Spar-samhet hörde inte till hans dygder, tvärtom synes han som många andra Vasar ha haft lätt för att slösa, något som i viss mån förklarar Vladislavs brist på pengar ¹⁴⁾.

Med kännedom om den bild, som ovan skisserats av prinsen och konungen Vladislav, kunde man möjligen vänta sig, att han redan före faderns död skulle ha resignerat ifråga om sina anspråk på Sveriges krona och i stället bemödat sig att bli vald till polsk konung. Men detta var ingalunda fallet. Till de egenskaper, som voro de mest framträdande hos Vladislav, hörde ärelystnaden. Czermak har bland polska historiker särskilt understrukt detta drag och betonar, att Vladislav som konung ville jämföra sig med världens största monarker. Hans rika fantasi har tidigt under Gabryel Prevancius-Władysławowskis ledning funnit näring i historiens värld och aldrig upphörde han att drömma stort om sig själv ¹⁵⁾. Han strävade faktiskt efter att på sitt huvud samla den polska, svenska och ryska kronan och längtade omsider att bliva de kristnas och den heliga gravens befriare. Det är självklart, att denne ärelystne prins, som vid fyra års ålder erbjöds att mottaga den svenska kronan, om han inom viss tid sändes till Sverige för att uppfostras i landets religion, och som vidare år 1610 blev Rysslands tsar, inte gärna ville nöja sig med den ställning, som den polska republiken kunde erbjuda honom. Förhållandena i Polen voro sådana, att konungamakten alltmer inskränktes, något som Sigismund ju på ett kännbart sätt erfarit. Huvudmålet för Vladislav var därför att med alla medel söka återvinna den svenska kronan.

¹³⁾ Ibidem.

¹⁴⁾ Czermak a. a. s. 50.

¹⁵⁾ Jmfr. Śliwiński, Artur Król Władysław IV, s. 19.

Redan långt före faderns död hade Vladislav detta sitt politiska mål fullt klart för sig. Därmed gives också lösningen till åtskilliga frågor, som förr måste ha tett sig en smula underliga. Vladislav var ju Sigismunds äldste son och som sådan hade han alla utsikter att bli dennes efterträdare på Polens tron. Därför borde han också som kronprins ha spelat en framträdande roll vid faderns sida. Men som Krajewski framhållit, tog han ringa del i republikens angelägenheter ¹⁶). Hans ställning vid det polska hovet var ju allt annat än angenäm, då den härsklystna drottning Konstancia hade svårt att tåla honom, som stod i vägen för hennes egen son Johan Kasimir. Men detta förhållande kan knappast förklara Vladislavs uppförande, åtminstone under de senare åren av han kronprinstid. Då synes han demonstrativt ha hållit sig borta från hovet i Warszawa, ständigt upptagen med sina jakter i de litauiska skogarna. Det var också bekant, hur han alltmer började hålla sig borta från den katolska gudstjänsten, något som Sigismund verkligen sörjde över ¹⁷). Det gick till slut så långt, att man ansåg prinsen vara utan religion. I stället började han umgås med dissidenterna, faderns svurna fiender, och sådana män som Kristoffer Radziwill och Rafael Leszczyński hörde nu till hans vänner. Som Visconti framhåller, ingick det i Vladislavs plan att för sig vinna dissidenterna i riket. Det märkliga inträffade, att den fanatiska Sigismunds äldste son visade sig fullständigt likgiltig för den katolska kyrkan och i stället slöt intima förbindelser med kättarnas mest framstående ledare. Han hade tydligen insett, att striden mellan Sverige och Polen genom faderns fanatism fått en starkt religiös karaktär och att detta faktum skickligt utnyttjats av de yngre Vasarna. Han ville nu vrida detta vapen ur den svenske regentens hand genom att i praktik och teori visa sig som protestant och liera sig med de antikatolska partierna i Polen. Därmed skulle det vara lättare att komma närmare de protestantiska svenskarnas hjärtan. Det skulle också bli möjligt för honom att komma i förbindelse med sin store släkting i Sverige och underhandla om den dynastiska frågan. Dessa Vladislavs planer kunna för oss te sig rätt fantastiska, men sedda i sammanhang med de religiösa förhållandena i Polen och med Gustav Adolfs växande politiska inflytande i Tyskland få de en viss reell innebörd.

---

¹⁶) Om Vladislavs roll under kriget i Preussen se śliwińskis nämnda arbete s. 34 ff, där citat ur Vladislavs brev till Kr. Radziwill anföras. Jmfr även Generalstabens verk, Sveriges krig 1611—1632, bd. II, s. 274 ff.

¹⁷) Rel. nunc. Apost. s. 193.

Det är ju allmänt bekant, att konung Sigismund i hög grad gynnat den katolska kyrkan och ökat dess inflytande i Polen. Vi erinra oss den påvliga nuntiens ord, att katolicismen under Sigismunds hägn fört kätteriet till graven. Trots hans och jesuiternas ansträngningar att utrota kätteriet i Polen fanns det dock i flera provinser, främst i Storpolen, Ostpreussen och Litauen, större eller mindre grupper av adelsmän och borgare i städerna, vilka icke kunnat tvingas att övergiva sin bekännelse. Med spänning följde dessa protestanternas kamp i Tyskland och väntade även de på en uppgörelse mellan katoliker och protestanter i Polen. Deras självtillit växte allt eftersom budskapen om katolikernas nederlag hunno fram och tanken på att söka uppnå — helst under det kommande interregnum — lika rättigheter med sina motståndare tog fastare form. Gustav Adolfs framgångar i Tyskland ha härvid ytterligare sporrat dem vid uppgörandet av deras plan, som gick ut på att söka hjälp av Gustav Adolf och kurfursten i Brandenburg. I spetsen för denna plan gingo den i vår historia kände litauiske magnaten Kristoffer Radziwill och vojvoden i Storpolen, Rafael Leszczyński. Medan den storpolske vojvoden till kurfursten framställde sina trosförvانتers begäran om undsättning i händelse de skulle behöva tillgripa vapen för sin tro, önskade Radziwill förhandla med svenskarna för att undersöka, om Gustav Adolf vore villig att hjälpa dissidenterna i Polen, om någon fara hotade för religionens skull. Om dessa underhandlingar ha svensken Wejle och polacken Szelągowski skrivit, och det är inte min mening att här närmare redogöra för deras resultat¹⁸⁾. För vårt ämne är det nog att konstatera, att frågan om Gustav Adolfs kandidatur till Polens tron ingående diskuterats vid dessa förhandlingar. Detta kan synas egenomligt, då ju Radziwill och prinsen Vladislav voro synnerligen goda vänner och även umgåtts med varandra under en tid, då fursten låg i strid med konung Sigismund. Furst Radziwills och prins Vladislavs ställning till konungavalet i Polen och deras förhållande till Gustav Adolf äro frågor, som emellertid gå att besvara.

Då Radziwill under förhandlingarna med svenskarna kom att förespegla den svenske konungen möjligheten att bli vald till polsk konung, måste detta sättas i samband med furstens egen ställning. Som litauer och kalvinist hade han många fiender bland Kronans katolska magnater och åtskilliga önskade honom ett rättmätigt straff

¹⁸⁾ Wejle, Carl, Sveriges politik mot Polen, 1630—1635. Uppsala 1901. Szelągowski, Adam, Układy królewicza Władysława, Kw. hist. 1899.

för hans uppträdande mot Sigismund. Dessutom hotade ryssarna att ödelägga hans ofantliga domäner i Litauen, som vid interregnum med all säkerhet skulle bli föremål för ryske tsarens anfall. Lägga vi därtill hans uppfattning, att ett inbördeskrig möjligen kunde utbryta i Polen efter Sigismunds död, kunde han ha alla skäl att närmare liera sig med den mäktige svenske konungen, vars segertåg i Tyskland han väl kände till. Vi kunna också under Kochlewskis förhandlingar med Ulrich (Radziwills och Gustav Adolfs representanter), tydligt se, hur furstens intresse för den svenske konungens kandidatur ökas allt eftersom interregnum närmar sig. Men man kan också lika tydligt urskilja, hur namnet Vladislav då och då nämnes av Kochlewski och hur denne prins berömmes och prisas, inte minst därför, att han låtit sina trogna förstå, att han ämnade träda i vänskaplig förbindelse med Gustav Adolf. Han ville medla mellan de krigförande parterna i Tyskland och vid den fredskongress, som i samband härmed borde äga rum, ville han upptaga frågan om den yngre vasalinjens anspråk på Sveriges krona. Det viktigaste var emellertid, att han vid ett sådant tillfälle hoppades få träffa den svenske konungen.

Då interregnum inträtt, antogo Radziwills både krav och löften en form, som endast kan förklaras av det läge, vari han befanna sig. I maj 1632 framlades nämligen för Ulrich Radziwills syn på på det förändrade läget. För att vid behov erhålla hjälp av Sverige och hos Gustav Adolf öka intresset för sin sak tvingas Radziwill att tydligt markera sin önskan att få honom vald till polsk konung, naturligtvis under vissa bestämda förbehåll. Han går så långt, att han förnekar sitt partitagande för Vladislav och påpekar, att alla rykten härom äro osanna. Å andra sidan göres gällande, att det religiösa problemet i Polen möjligen kunde lösas på fredlig väg och att ryssarna väntade med sitt anfall, tills konungavalet var över. Under sådana förhållanden skulle det inte finnas någon anledning för Gustav Adolf att ingripa i Polens angelägenheter. Ehuru vagt uttryckt kan man ur Radziwills ord utläsa, att ett fredligt interregnum skulle sluta med valet av någon polsk prins, som dock borde tvingas att avstå från de svenska tronanspråken. Ärligheten av Radziwills ord ställdes av Ulrich inte ifråga utan genast sändes bud till Gustav Adolf för att meddela honom dessa glädjande nyheter. Det må lända den svenska konungen till heder, att han inte på något sätt uppmuntrade Radziwill under sommaren 1632. Av ett brev till Johan Skytte framgår det i stället, att Gustav Adolf misstänkte furstens avsikter och trodde,

att de tvärtom åsyftade Sveriges skada ¹⁹⁾). Radziwill hoppades emellertid, att om inbördeskrig utbröte i Polen, skulle det säkerligen bli lättare att få den begärda hjälpen från svenskarna i Tyskland. Därvid kunde han alltid räkna med Gustav Adolfs stora intresse för östeuropa även under det tyska kriget. Helt säkert var det med stor spänning, som den litauiske fursten den 11/21 juni anlände till konvokationsriksdagen i Warszawa.

Vid riksdagens början den 12/22 juni inträffade en händelse, som i någon mån måste dämpa protestanternas stridslystnad. Till riksdagens marskalk valdes nämligen furst Radziwill, ett beslut, som utan tvivel fattades i den uppriktiga förhoppningen, att den mäktige kättaren skulle hålla sina trosbröder i tygeln ²⁰⁾). Han fyllde också värdigt sitt hedersuppdrag och i den hårda striden, som huvudsakligen kom att röra sig om religiösa frågor, måste han använda medel, som anstodo en riksdagens marskalk. Som sådan spelade han nu en framträdande roll och redan den 13/23 juni uppvakatde han "den svenske konungen" och framförde i lantbådens namn deras kondoleans i anledning av konung Sigismunds bortgång. I hjärtliga ordalag tillönskade han prinsen god hälsa, lycka och ära, samtidigt som han erbjöd honom sina tjänster.

Då Radziwill sammanträffade med Vladislav i Warszawa under denna riksdag, är det knappast troligt, att han ens med ett ord omnämnde de löften han givit svenskarna i samband med frågan om Gustav Adolfs kandidatur. Redan i juni hade det otvivelaktigt stått klart för fursten, att Vladislav var den ende kandidaten. Denne i sin tur ansåg knappast Gustav Adolfs kandidatur vara allvarligt menad utan blott en manöver på grund av vasaättlingarnas gamla fiendskap ²¹⁾). Vad Vladislav vid denna tid tänkte om sina utsikter att bli vald, veta vi inte, men allt talar för att han kunde hoppas det bästa, om han nu verkligen så innerligt åstundade att bli Polens konung. Efter Krajewskis utredning är det möjligt för oss att närmare lära känna Vladislavs inställning till det polska konungavalet och hans uppfattning om den polska tronen, jämförd med den svenska. I det memorial, varmed prinsens förtrogne, Hencius, sändes till Wien i juni 1632 och som skulle för morbrodern, Ferdinand II, klargöra de polska prinsarnas syn på det politiska läget, skriver Vladislav, att han, sedan han väl kom-

¹⁹⁾ Wejle a. a. s. 41.

²⁰⁾ Konopczyński Wł., Dzieje Polski nowożytej, t. I, s. 285.

²¹⁾ Wejle a. a. s. 39.

mit i besittning av den polska tronen, vill bemöda sig om att återvinna den svenska kronan²²). På grund av den stora oordningen i Polen och den inskränkta konungamakten vore det bekvämare att regera i Sverige, där en konung lättare kunde få användning för sin duglighet. Kejsaren uppmanades att hjälpa honom till den svenska tronen eller åtminstone, om det inte skulle lyckas för honom att återfå arvriket före Gustav Adolfs död, som pant erhålla Finland, Livland eller Estland. För all denna hjälp lovade Vladislav att gifta sig med kejsarens dotter. Ferdinand ombeddes vidare att stödja Vladislavs kandidatur vid polska konungavalet. Skulle emellertid den svenska frågan kunna ordnas, som prinsen önskade, vore denne villig att avstå den polska kronan åt halvbrodern, Johan Kasimir.

Detta memorial är även intressant ur den synpunkten, att det tydligt tillkännager Vladislavs beslut att ifråga om den svenska politiken fortsätta faderns verk. Det visar oss också, att prinsen för detta sitt huvudmål önskade pröva alla vägar, som kunde komma ifråga. Vad som än skulle ske, hade han ju nu meddelat sina släktingar i Wien sina synpunkter rörande den svenska tronen.

Kejsar Ferdinand kunde emellertid inte ge sin systerson de löften, som denne begärde. I sitt svar till prinsen erinrade han om de svårigheter han själv hade att utstå i Tyskland och om de faror, som hotade den katolska kristenheten. Prinsens begäran att kejsaren skulle stödja hans kandidatur vid det polska konungavalet, ansågs dock kunna beviljas i Wien.

Konvokationsriksdagen i Warszawa slutade i juli månad. Kristoffer Radziwill synes på ett berömvärt sätt ha skött posten som marskalk, och de flesta av riksdagsmännen erkände, att hans ansträngningar att upprätthålla lugn och ordning under riksdagen varit av stor betydelse²³). Prins Vladislav hade också flera gånger uppträtt som medlare i de religiösa tvisterna. Många frågor kunde emellertid inte lösas vid denna riksdag utan uppskötos till valriksdagen, som bestämdes att taga sin början den 17/27 september. Mellan dessa båda riksdagar ökades katolikernas förtroende till Vladislav och när valriksdagen började, var det i det närmaste självklart, att den högeligen populära Vladislav skulle bli vald till konung. Vid den tiden hade också de av Gustav Adolf omsider till valriksdagen utsända svenska sändebuden Bielke och Nicodemi av den brandenburgske kurfurstens ombud underrättats

²²) Biblioteka Warszawska 1913:3, s. 214 ff.

²³) Radziwill, Pamietniki, 6/16 juli 1632.

om att Radziwill var Vladislavs ivrigaste anhängare, något som de inte gärna ville tro. De fortsatte färden till den polska huvudstaden, där det stod klart för dem, att Vladislav var den ende kandidaten.

Även om valriksdagen var bullersam, var det aldrig någon risk, att den skulle sluta med ett inbördeskrig. Vladislav spelade även nu en betydande roll och genom sitt lugn och sina utomordentliga medlingstalanger blev han ofta den, som förmådde de stridande parterna att jämka på sina krav. En av de viktigaste frågorna vid riksdagen kom så småningom att gälla försvaret mot ryssarna, som redan i oktober företagit handlingar, som tydde på en bestämd avsikt att angripa Smolensk. Vladislav erbjöd sig vid flera tillfällen att gå mot ryssarna, vilket hälsades med glädje av den samlade adeln²⁴). Vid riksdagen utspreds även det ryktet, att den segerrike svenske konungen var benägen för vänskap med Vladislav. Härom hade Gustav Adolfs sändebud intet att meddela. Inför ständernas representanter gjorde de gällande, att den svenske konungen önskade fred med republiken, och att polska ständerna inte skulle tillerkänna sin konung den svenska konungatiteln²⁵).

I början av november var man redo att gå till val. Den 3/13 ägde detta rum och enhälligt röstade man på Vladislav. Valet tog endast en halv timme, vilket måste betraktas som något enastående i Polens historia. Om valet skriver en modern polsk historiker: "I alla fall kunde det inte vara tal om att mot Vladislav uppställa någon annan kandidat. Själva faktum, att Gustav Adolf, Polens störste fiende, sökte konkurrera med honom, talade starkast till Vladislavs förmån²⁶)." Som ovan betonats, var Vladislav Radziwills tronkandidat, ett faktum, som ytterligare kan styrkas genom ett uttalande, som Bielke gör i sin relation om förhandlingarna i Warszawa. Att Radziwill vände till sig den svenske konungen och erbjöd honom kronan, berodde därpå, att fursten och hans parti misströstade om att prinsen skulle erhålla majoritet vid valet²⁷). Som jag ovan framhållit, var ett av de viktigaste skälen det, att ryssarna hotade anfälla Litauen under interregnum. Då Vladislav hade valts till konung, ställde de svenska sändebuden den bekante Kochlewski, Radziwills sekreterare, till ansvar för furstens tvivelaktiga handlingssätt. Kochlewski förklarade då, att Radziwill

²⁴) Radziwill, Pamiętniki, 18/28 okt. 1632.

²⁵) Ibidem 23 okt. / 2 nov.

²⁶) Konopczyński a. a. s. 288.

²⁷) Wejle a. a. s. 64.

aldrig erbjudit kronan åt Gustav Adolf. Under intryck av dennes stora segrar i Tyskland hade fursten ansett honom vara "ett utvalt instrumentum" för det evangeliska väsendets frihet i hela kristenheten och således även i Polen²⁸). Därför vände sig Radziwill till den svenske konungen med begäran om dennes "concilium till valet av en annan konung, som kunde vara de evangeliske bevågnare än Sigismund var"²⁹). Radziwill hade dock genom sitt diplomatiska intrigspel vunnit en avgjord seger. Något religionskrig hade inte utbrutit, och ryssarna hade börjat sitt anfall långt senare, än vad han hade väntat. Genom valet av Vladislav hade han också erhållit möjligheter att tillfredsställa sin ärelystnad och genom förläningar öka sina rikedomar.

Den svenska diplomatien hade i sin polska politik lidit nederlag. Gustav Adolfs realpolitiska syften att under det tyska krigets tid söka försvaga Polens inre och yttre ställning, att där öka parti-bildningen, att förhindra valet av någon polsk Vase till Sigismunds efterträdare och i bästa fall vinna Polens krona för egen del hade inte uppnåtts. Under intryck av hotande yttre faror hade det egendomliga inträffat, att det år 1629 splittrade Polen år 1632 stod samlat och enat kring sin nyvalde konung. Gustav Adolf hade inga som helst utsikter att på fredlig väg slå ut Vladislav vid detta val.

Trots allt blev Sveriges politik mot Polen under åren 1630—1632 inte utan betydelse för den dynastiska stridsfrågans utveckling. Som Wejle påpekat, hade både Radziwill, Leszczyński och kurfursten Georg Wilhelm uttalat sin önskan och sin övertygelse, att de polska ständerna skulle förmå Vladislav att ge vissa garantier rörande hans förhållande till Sverige och det svenska konungahuset. Enligt Wejle skulle det ha helt misslyckats att "tvinga sigismundska huset att afstå från alla svenska anspråk"³⁰). Detta är delvis oriktigt, och det måste också förefalla oss egendomligt, om de polska ständerna med de erfarenheter de gjort under Sigismunds tid inte vid valet avtvingat Vladislav vissa löften i denna fråga. Den polska historieskrivningen gör gällande, att Vladislav verkligen lovat avsäga sig sin rätt till Sveriges krona under förutsättning, att Livland och Preussen avträdde till Polen. Granskar man emellertid Viscontis framställning om saken, finna vi intet nämnt om något förbehåll vid avsägelsen. Han skriver: "Ty det är säkert, att polackerna vid tiden för valet tvingade honom (Vladislav)

²⁸) Betydelsen av segern vid Breitenfeld får i detta fall inte underskattas.

²⁹) Jmfr Wejle a. a. s. 60 ff.

³⁰) Wejle a. a. s. 64 och 65.

att avstå från det svenska arvet; detta finnes dock inte intaget i de med honom avslutade pakternas artiklar. Man påstår trots allt, att de ha detta skriftligt liksom hans avsägelse till Moskvas krona³¹⁾. Viscontis förmodan var fullt riktig och i det svenska riksarkivet finnes till och med en avskrift av denna konungens försäkran³²⁾. Vladislav har således i all hemlighet av sagt sig sin rätt till svenska tronen och lovat att inte börja några fientligheter mot Sverige. Kochlewski, som i politiska ting var Radziwills högra hand, har naturligtvis känt till dessa Vladislavs försäkringar, men inför de svenska sändebuden framställde han saken på ett annat sätt. Han förklarade, att polackerna funnit det grymt att tvinga Sigismunds söner att avstå från de svenska anpråken, så länge inte vederbörlig satisfaktion givits dem av Sverige. Kochlewski har härvid gått Vladislavs ärenden, då det för denne var av yttersta vikt att den av honom avtvingade tronavsägelsen hölles hemlig, så att svenskarna inför de väntade underhandlingarna inte skulle få reda på något om saken. De polska adelsmännen, som upplevat preussiska kriget och som mot Sigismunds vilja avslutat fördraget i Altmark, hade med denna försäkran fått ett dokument att hänvisa till, om den nye konungen ämnade upptaga faderns krigspolitik mot Sverige. Interregnum år 1632 hade medfört, att den polska adeln även på det utrikespolitiska området ökat sitt inflytande, och att den själv ville bestämma Polens politik mot Sverige. Betydelsen härav får inte underskattas.

För konung Vladislav gällde det nu att gå fram med stor försiktighet i sin svenska politik. Han kunde dock till en början söka förverkliga sitt beslut att komma i förbindelse med Gustav Adolf. Han hoppades nu, sedan han blivit polsk konung, att hans store släkting skulle ge honom ett tillfälle att underhandla om för dem båda närliggande frågor. Den 8/18 november hade Kochlewski vid sitt möte med de svenska sändebuden upptagit till diskussion det av de polska protestanterna livligt omfattade förslaget, att Vladislav skulle inleda förbindelser med Gustav Adolf genom att till denne översända ett handbrev. Kochlewski hoppades, att Gustav Adolf skulle mottaga och besvara den polske konungens brev. Gjorde han detta, skulle han "hava en sådan god vän av Vladislav, det K. M:tt (Gustav Adolf) tryggeligen kunde förlåta sig på, men där den bleve avslagen, vore till befruktandes, att Gud i

31) Rel. nunc. Apost. t. II. s. 230.

32) Till denna fråga återkommer jag i annat sammanhang.

himmelen skulle förtörna sig där över" ³³). Rörande detta förslag kunde sändebuden endast svara, att de hoppades och trodde, att Gustav Adolf skulle besvara brevet, hur det skulle ske var dock en sak, varom de inte ville yttra sig. De ville mellertid bestämt avråda den polske konungen att göra några inskränkingar ifråga om Gustav Adolfs titel och likaledes att giva sig själv titeln svensk konung.

Den 8/18 november undertecknade Vladislav det brev, som skulle sändas till Gustav Adolf, och vari den polske konungen inbjöd denne att närvara vid faderns begravning och vid sin egen kröning. Brevet börjar med orden: "Serenissime princeps Domine patrie clarissime" och slutar: "teusdem ser:tis V:ae benevolus nepos Vladislaus rex." När budbäraren, hans namn var Achac Przelucki, kommit en bit på vägen, möttes han av nyheten, att Gustav Adolf redan den 6/16 november stupat i slaget vid Lützen. I Dresden vände han om till Polen. Därifrån underrättade han Axel Oxenstierna om den polske konungens brev och dess innehåll ³⁴).

Gustav Adolfs död fick för utvecklingen i Polen och för de svensk-polska förbindelserna en betydelse, som knappast kan överskattas. Den fara, som polackerna sett i den store konungens segrar, hade försvunnit, och katolikerna hade särskild anledning att peka på Guds allvisa styrelse. De tankar, som vid budskapet om Gustav Adolfs död välvde sig i den katolske litauiske kanslern St. Albr. Radziwills huvud, ha bevarats åt eftervärlden. I hans dagboksanteckningar läser man följande: "Den gudomliga handen har utfört detta. Ty om han hade fått leva längre, hade det varit ute med kejsardömet. Det är dock något oerhört detta, att hans soldater, sedan konungen stupat, fortsatte striden och segrade och det var icke nog för honom att segra under hans liv, han triumferade även efter sin död. — I sanning, Gustav hade varit en stor riddare, om han inte vänt sin makt, sin kraft och sitt mod mot kristendomen utan mot hedendomen. För katolikerna var han en andra Attila; han skulle ha kunnat jämföras med Alexander den store, Julius Caesar, med Pompejus, Pyrrhus och han hade kanske överglänst dessa, om han visat sådant mod för den rätta tron." ³⁵)

³³) R. A. Polonica. Förhandlingar rörande Gustaf II Adolfs utväljande till konung i Polen 1632. Sten Bielkes relation.

³⁴) Brevet finnas bevarat i Czartoryski-biblioteket i Kraków. Tryckt i Hoppe, Geschichte des ersten schwedisch-polnischen Krieges in Preussen nebst Anhang. Bil. nr. 49, s. 683.

³⁵) Radziwiłł, Pamiętniki, 6/16 nov. 1632.

Hur mottog då Vladislav budet om sin släktings olyckliga slut vid Lützen? Det kan synas, som om han skulle glatt sig däröver och ansett det vara till fördel för hans svenska politik. Källorna upplysa oss om motsatsen. Hans död kom i stället mycket olägligt för Vladislav. "Det är säkert, skriver Visconti," att Gustav Adolfs död inte närmade Vladislav till det mål, som han drömde om, själv trodde han, att han därigenom avlägsnats från detta. De som kände dessa båda monarkers tänkesätt, voro övertygade om att de till slut kommit överens, Gud vet till vilken lycka för Europa³⁶). Visconti har också sökt förklara, varför en överenskommelse mellan de två konungarna var möjlig. Gustaf Adolf, menade han, ville därigenom befria sig från en besvärlig fiende, som kunde hindra honom från att fullborda hans stora planer. Vladislav ville i sin tur draga fördel av den svenske konungens segrar och skaffa sig och sina familj en bättre ställning³⁶). Den påvlige nuntien var också övertygad om att Vladislav inte skulle visat sig alltför känslig mot sitt folks frihet, om han kunnat uppnå större förmåner för sig och sitt hus³⁷). Polska politiker voro också oroliga för sin populära konungs högtflygande ärelystnad och märkte snart hans böjelser för krigiska bedrifter. Det gällde för Polens stormän att hålla sin begåvade konung inom de utstakade gränserna.

Gustav Adolfs död ger fritt spelrum för fantasien. Det är dock vanskligt att yttra sig om vad som skulle skett, om inte den svenske konungen ryckts bort vid en tidpunkt, då Polen fick en konung, som intet hellre önskade än försoning mellan de två Vasagrenarna. Hur skulle det gått med den polska republiken, om Gustav Adolf överlevt Lützen, om ryssarna fått svensk hjälp i kriget mot Polen och om turkarna omedelbart förklarat krig? I den intressanta instruktion, varmed Bielke och Nicodemi utrustades före sin färd till polska valrikdagen, fingo dessa i uppgift att allvarligen betona för Polens ständer den fara, som hotade republiken, om den valde någon av Sigismunds söner. Polen skulle åter bli en krigsskådeplats och utsättas för ett gemensamt angrepp från grannarna³⁸). Vad Gustav Adolf egentligen hade för planer gentemot Polen vid tiden för Lützen-slaget, är omöjligt att någorlunda säkert uttala sig om. Förefaller det inte rätt naturligt, att han med det snaraste sökt komma till en uppgörelse med Polen och uppnå en verklig fred i stället för det provisoriska

³⁶) Rel. nunc. Apost. s. 199.

³⁷) Ibidem s. 200.

³⁸) R. A. Polonica. Anf. handl. Gustav Adolfs instruktion.

stilleståndet i Altmark. Hur än förhållandet till Polen kommit att gestalta sig, är det säkert, att konung Vladislav kommit att spela en betydande roll. Hade de båda Vasaättlingarna, två av de största inom den berömda ätten, kunnat enas? Den polske historikern Szelągowski har gjort gällande, att Gustav Adolf uttalat sig mycket sympatiskt om Vladislav. I vad mån man får sätta större tilltro till denna förklaring, kan inte bestämt avgöras. Men en sak behöva vi inte tvivla på, nämligen den, att Vladislav i hög grad beundrade Gustav Adolf. Visconti berättar, hurusom han efter Lützenslaget blev ytterst uppbragt, då någon angrep den svenske konungens minne och själv berömde han i samtal med andra personer sin släkting³⁹⁾. Han hyllade honom som "sin nära frände och en man av de yppersta egenskaper". År 1635 anhöll han hos drottning "Maria Eleonora om att som dyrbar skänk få mottaga den store avdödes svärd, dagligen att draga"⁴⁰⁾.

---

³⁹⁾ Rel. nunc. Apost. s. 199.

⁴⁰⁾ Ahnlund, Gustav Adolf den store, s. 285.

NAJSTARSZY REGESTR JEZIOR SUWALSKICH.

W zbiorach Biblioteki Ordynacji Krasieńskich pod sygnaturą 5553 znajduje się piękny dokument, stanowiący najstarszy znany nam katalog jezior Suwalszczyzny polskiej. Tytuł oprawy brzmi:

1. Regestr Spisany Iezior wLesnictwie Perstunskim y Prze- / łomskim przy podaniu wpolesyą P. Małalskiemu / przez Imci Pana Woynę Podskarbiego Nadwornego / Roku 1569. 2 Przy kturym y Copia drugiego Inwen- / tarza Iezior IKMci wrozných Powieciech bę- / dących, wRoku 1568.

Ostatniego inwentarza nie mogliśmy odnaleźć. Tytuł prawdopodobnie został napisany przez jakiegoś kamendula czy pisarza sławnego klasztoru wigierskiego. Tę samą rękę która napisała tytuł, spotykamy bowiem na wielu innych dokumentach, które musiały leżeć w archiwum klasztornym. Jeżeli Regestr- tak dla krótkości nazywać go będziemy — rzeczywiście należał do tego archiwum, to w tym nic dziwnego. Miał on bowiem znaczenie pierwszorzędne dla kamendulów. Po zgnięciu pierwszego przywileju fundacyjnego, nadanego przez króla Jana Kazimierza (1667), w pożarze klasztoru w r. 1671 ¹⁾, był on chyba jedynym dokumentem, który wyraźnie wyliczał jeziora Leśnictwa Przełomskiego i Perstuńskiego, stanowiące podstawę ekonomiczną Eremu wigierskiego *). Niejeden raz bowiem roszczono pretensje do dóbr wigierskich.

---

¹⁾ Annalium Camaldulensium Liber Septuagesimus septimus, str. 403: Eremi Wigrensis in Lithuania Historia... Magnam jacturam ip[s]is suis initiis, hoc est anno 1671, sustinuit hæc eremus, conjumpto ob fortuitum incendium palatio regio, ubi habitabant eremitæ igne devastatis suppellectilibus, victuariis, ip[s]o regio privilegis.

²⁾ Szczegółowe „ograniczenie“ tych leśnictw znajdujemy z Rewizji Wołłowicza (Rewizja puszczy i przechodów zwierzynnych w Wielkim Księstwie Litewskim z r. 1559, Wilno 1867). Leśnictwa te obejmowały przeważną część dzisiejszego powiatu suwalskiego (leśn. przeł.) i augustowskiego (leśn. perst.).

Przy porównaniu z samym rękopisem okazuje się, że tytuł brzmi tam trochę inaczej. Zamiast n. p. „wLesnictwie Perstunskim y Przełomskim“ czytamy tam „ku Niewodnicthwu Grodzienskiemu i Przełomskiemu należących“ (patrz opublikowany niżej rękopis). Do „Regestru“ — załączono kopję innego dokumentu dotyczącego klasztoru wigierskiego: Approbacya Przywileiu Declarationis Oycow kamaldulow Wygierskich, z r. 1715. Skłonni jesteśmy przypuszczać, że dokumenty te dostały się do Biblioteki Krasińskich jednocześnie z innymi aktami kamendulskimi, które się tam znajdują.

„Regestr“ jest tylko z dziesięć lat młodszy od słynnej Rewizji puszczy i przechodów zwierzynnych Wołłowicza (1559), której wiadomości w ciekawy sposób uzupełnia. Całkowity tekst zostaje obecnie opublikowany po raz pierwszy.

W niniejszym wstępie do „Regestru“ mamy zamiar wypowiedzieć kilka uwag o charakterze historycznym (powstanie Regestru), etnograficznym (rybołówstwo) i językowym (nazwy, stosunki ludnościowo-językowe). Zaznaczyć jednak należy, że szczegółowe rozpatrzenie nazw oraz wywody etymologiczne pozostawiamy do późniejszych prac. Ostateczne bowiem ustalenie etymologii nazw z Regestru będzie możliwe dopiero po całkowitym zebraniu odpowiednich form dialektycznych, które bardzo często reprezentują tradycję językową o wiele wierniejszą niż, pod rozmaitymi wpływami powstałe, formy piśmienne. Wogóle, zawarte we wstępie uwagi o Regestrze stanowią jedynie skromną jego ilustrację. Mamy jednak nadzieję, że uda nam się wkrótce powrócić do omówienia niepospolitego owego dokumentu.

O „Regestrze“ z punktu widzenia limnologa pisał już prof. dr. Alfred Lityński, kierownik Stacji Hydrobiologicznej w Wigrach³⁾. Dzięki obfitym danym Regestru udało mu się dowieść, że obszar i poziom wody jeziora Wigier i małych jezior wigierskich były prawie zupełnie identyczne w roku 1569 i 1934. Przytym pierwszorzędne znaczenie miały uwagi Regestru o wyspach na jeziorze Wigry: „Na tem Iezierze Ostrowow. 16. Miedzy ktoremi ieden Na Ktorem Dwor Krō je⁰ m i gdzie Liudzie przedtym siedzieli Wigranie sktorego thylko ieden przechod Ziemny ku themu miescu gdzie Dwor. A ku ynszým Ostrowom przyśc niemoze Zięmią...“

Natomiast rybność jezior suwalskich zmieniała się z biegiem wieków. Skonstatował prof. Lityński zubożenie ichtiofauny tych wód.

³⁾ A. Lityński, Jeziora Suwalskie i ryby je zamieszkujące w świetle danych dokumentu z XVI wieku, Archiwum Hydrobiologii i Rybactwa, T. IX, 1935.

Regestr podaje dla kilku z większych jezior łososie i sieje. Łososia już dawno nie łowią w tych wodach — sieja dzisiaj prawie wymarła.

Powstanie Regestru.

„Regestr sPisania Iezior Ie° Kro. M. ku Niewodniethwu Grodzienskiemu i Przelomskiemu nalieżących...“ sporządzono kiedy jeziora te miały być panu Hrehorowi Masalskiemu oddane w arędę. Ocena ekonomiczna jezior rządowych została przeprowadzona przez dworzan Andrzeja Dybowskiego i Hrehora Dzielnickiego. Wnosząc z własnych słów Regestru odbyło się to w roku 1568 (patrz tytuł rękopisu); ewentualnie również w roku 1567 (patrz wiadomości pod rubryką „Iezioro pod Grodziszczem Surpel czarne“). Dokument został podpisany i zapieczętowany przez „Lawryna Woynę Podskarbie° Dworne° Roku 1569. Wdzien. S. Michała.“

Czytając Regestr i zwracając uwagę na kolejność jezior można powziąć przypuszczenie, że Andrzej Dybowski i Hrehor Dzielnicki zwiedzili na miejscu większość jezior i rzek, o których wspomina Regestr⁴⁾. Przytym dostarczycielami wiadomości o tych wodach prawdopodobnie byli „garmistrowie“ t. zn. zawodowi kierownicy połowu niewodem. Tylko oni bowiem mogli rozporządzać dostateczną wiedzą w tym wypadku⁵⁾. I inaczej nie można sobie wytłumaczyć wielkiej ilości szczegółowych i jak się zdaje dokładnych wiadomości Regestru zwłaszcza o rybołówstwie⁶⁾. „Garmistr“, dzisiejszy „zawodnik“⁷⁾ zna lepiej od innych prostych rybaków sprawy niewodu. Zawodnik wybiera miejsce, „toń“, gdzie ma się odbyć półów, „zawodzi toń“,

4) A. Lityński, Jeziora suwalskie i ryby je zamieszkujące etc.... str. 124.

5) Odpowiednik owego „garmistra“ nazywał się w Szwecji „Królem Niewodu“ (notkonung). W niezmiernie ciekawej pracy Gustafa Rosenhana „Respublica glacialis. Sive De Hyberna Piscatione apud Svecos“ napisanej około r. 1650 czytamy o tym „królu“: Af honom kräfves för det första att han äger en noggrann kändedom om alla de platser, som äro lämpliga för fisket, så att icke genom hans okunnighet redskapen må skadas af klippor, stockar eller trädfall, ... till konung utses en med fiskevattnen välförtrogen och rätträdig man.../ Fataburen, 1914, häft 4, Otto von Friesen, Gustaf Rosenhanes Respublica glacialis.

6) A. Lityński, Jeziora suwalskie i ryby je zamieszkujące etc... str. 127.

7) Jest to terminem ogólnie przyjętym w okolicach wigierskich. W Wileńszczyźnie mówią często „zawodziło, zawodziła, zawodniczy“, p. znakomitą pracę Znamierowskiej-Prüfferowej: Rybołówstwo Jezior Trockich, str. 46.

podczas gdy zwyczajny rybak ma zajęcia mniej odpowiedzialne. Zawodnik rozporządza wogóle ogromną wiedzą o swoich jeziorach, nabytą w latach dzieciennych najczęściej u ojca albo bliskiego krewnego. Zajęcie to bowiem naogół przechodzi z ojca na syna ⁸⁾. Tradycja znajomości danego jeziora bywa więc czasem wielowiekowa. Tak n. p. na jeziorze Dusia w sąsiedniej Litwie, jakieś 50 km. na wschód od Wigier „galmistrasem“ jest Pockevičius (Meteliai), którego ojciec i dziadek byli „galmistrasami“. Co do Wigier, to zawodnik Luki Bryzglowskiej, Pietrewicz (Bryzgiel), uczył się sztuki zaprowadzenia toni bryzglowskich u swego ojca ⁹⁾. Nic więc dziwnego, jeżeli zawodnicy są pierwszorzędnymi informatorami w sprawach jezior, w których łowią.

Wiadomości Regestru o rybołówstwie.

Rybołówstwo
suwalskie w
w. XVI.

Rybołówstwo suwalskie stało, jak się zdaje, dawniej na wyższym poziomie niż dzisiaj. Pisze n. p. Registr: o jeziorze Wigry: „Tho Iezioro przez Wszystkę zimę trzema niewodami włączyc moze.“ Dzisiaj Wigry podzielone są na dwie tylko „luki“: Luka Bryzglowska i Luka Wigierska. Opowiadają jednak starzy rybacy wigierscy, że dawniej ciągnęli trzy niewody w Wigrach, że były trzy „luki“. Za wiarogodnością tej tradycji przemawiałaby ewentualnie okoliczność, że nazwa Ryk i Rybalnia (obydwie oznaczające „miejsce zawieszenia niewodu“) spotyka się parę razy nad Wigrami. „Opisanie wszystkich Dobr Funduszowych do Klasztoru Wygierskiego... należących... Ru 1796“ wymienia również wsie Słupie, Białe i Wasilczyki jako „rybackie“. Dzisiaj jednak Wigry podzielone są na dwie tylko „luki“: Luka Wigierska i Luka Bryzglowska.

Ilość toni.

Ilość toni rybackich, podana przez Registr, jest naogół ta sama co dzisiaj i zgadza się zdumiewająco ściśle z ilością toni zapisanych przez nas w latach 1934, 1936 i 1937. Spis Heinemanna toni wi-

⁸⁾ Porównywj również Znamierowska-Prüfferowa: Rybołówstwo Jezior Trockich, str. 77, początek.

⁹⁾ Ten sam, który był głównym informatorem Heinemanna w jego pracy Исследование озера Вигры въ биологическомъ и рыболовномъ отношеніяхъ Б. А. Гейнмана. (Изъ Никольскаго Рыбоводнаго Завода, С.-Петербургъ. 1902), Списокъ зимнихъ тоней оз. Вигры.

gierskich z r. 1902 zgadza się co do ilości toni mniej więcej z Regestrem. Podaje Heinemann 256 toni. Volteris natomiast zapisał tylko małą część toni tego jeziora ¹⁰⁾). Podczas naszych wypraw po wodach Wigier udało nam się zapisać 314 toni, suma, która wobec dokładności, z jaką postępowaliśmy powinna być ostateczna. Objechaliśmy w towarzystwie zawodników całe jezioro, zwiedzając każdą toń. Zawodnicy Luki Bryzglowskiej, Koncewicz (Zakąty) i Pietrewicz (Bryzgiel) pokazali nam 179 toni na swojej „luce“, zawodnik Luki Wigierskiej zaś, staroobrzedowiec Sylwester Matwiejow (Rosochaty Róg) 135. W tym związku wypada zaznaczyć, że niepodobna ilości toni obliczyć według mapy, t. zn. według obszaru. Tonie bowiem nie są jednakowych rozmiarów. Wysokość (= długość) i szerokość ich są różne.

W niektórych jeziorach, n. p. w Białym (wigierskim) ilość toni zmieniła się z biegiem wieków. Podaje Regestr dla tego jeziora 12 toni. Dzisiaj jednak jest ich 20. Taki stan rzeczy możemy objaśnić tym, że stosunkowo późno zaczęto ciągnąć niewodem w Białym. Pisze Regestr: „Tho Ęzioro Wlasne Przelomskie Krō. Ie^o m̄. ktorego przed tym niewłoczono niewodem, poczęto Włoczyc za tego sz Strýszki...“ Według wiadomości Regestru ów Stryszka żył w końcu w XV i w początku XVI w. Z biegiem wieków zaprowadzono nowe tonie. Rybołówstwo niewodowe jest, jak wiadomo, w najwyższym stopniu uzależnione od jakości dna i im dłużej łowią w jakimś jeziorze, tym lepiej znają jego właściwości. Zdolny zawodnik może czasem spróbować nowego miejsca. Opowiada Sylwester Matwiejow o takim wypadku, o toni Jankielówce na Luce Wigierskiej: „*žyd buł zawodńikem — nazywałse iankel — on zawodńik strašny buł — to žaden zawodńik ne vežal co on — to on vydumal te toń, za nego pěršy raz cōngneli — lat powyže i tšyžestu pšed iepōnsko voino.*“

Rybnosć toni.

Rybnosć toni może również się zmienić z biegiem wieków. Bezpośredni przykład na to spotykamy w niektórych nazwach Luki Bryzglowskiej, m. innymi Górka Siejowa i tonie, które ciągną „pod Siejową Górkę“. Jeżeli, wnosząc z Regestru, sieja była pospolita w wodach wigierskich w wieku XVI. i łowiono ją jeszcze w w. XVIII ¹¹⁾

¹⁰⁾ Э. А. Вольтеръ: Списки населенныхъ мѣсть Сувалкской губ. Спб. 1901, стр. 310.

¹¹⁾ Akta Kamendulskie, BOKr, Regestr Niewodniczy z Jezior Rybny Sub data 1715. Sieja nosi tam nazwę „przednia sielawa“.

to ryba ta prawdopodobnie w dużej ilości znajdowała się w pobliżu tej „górkı“. To też Pietrewicz opowiada: *kedyś ćekła še śeia tam — stare luže muvo*. Dzisiaj nazwa Siejowa Górkı już nie jest realnie uzasadniona. Zostaje jednak w ustach rybaków i będzie przez wieki świadczyć o bogatszej niegdyś faunie jeziora wigierskiego.

Łosoś.

Regestr mówi również o innej rybie, której już niema w Suwałszczyźnie — o ł o s o s i u. Podaje go dla jezior Wigry i Hańcza. Wiadomość ta zostaje potwierdzona przez Rewizję Leśnictwa Przelomskiego z r. 1645 ¹²⁾). Wylicza się tam jazy ł o s o s n e, czytamy: „Ieziora Należące do Lesnictwa Przelomskiego w Teyze Puszczy: Okmini Wielkie... IAZY do tych Iezior Należące / Na Hanczy Rzece Iaz pod Iasndowem, Imienia Pana Spockowe° / Iaz Ł o s o s n y drugi, Iaz nateyze Rzece podRudą Komorowskim. / Na Inszych mieyscach nateyze Rzece Hanczy bywaią Iazy według / upodobania. Mianowicie przy Wygrach uRzeki Wierznę. / yna Inszych mieyscach sposobnych // Iaz Ł o s o s n y Czasem bywa naRzece Morysze ydaley naCzarney Hanczy, Insze Iazy naRzekach pewnych; zIezior ydo Iezior / wpadających Są wWzywaniu tego Lesnictwa//. W tym związku wspomnieć należy również o blisko leżącej rzece Losośna, stanowiącej dopływ Niemna.

„Dech na ryby.“

Regestr obfituje w wiadomości, potrzebne dla rybołówstwa, O jeziorze Kolno n. p. podaje bardzo ciekawą uwagę: „Iezioro Kolno w Puszczy między Bloty... wszakosz Zimę gwałtownę od wielkiego śniegu b y w a d e c h n a R y b y.“ Wiadomo, że dużo śniegu, czy gruba powłoka lodowa, może powodować, że ryby skupiają się tuż pod lodem, gdzie woda ma więcej tlenu, gdzie jest „żywa“. Wtedy mogą się odbyć wprost bajeczne połowy ¹³⁾).

Terminologia
rybacka.

Wypadałoby w tym związku powiedzieć słów kilka o t e r m i n o l o g j i r y b a c k i e j Regestru. Widać, że tereny jeziorne były podzielone na n i e w o d n i c t w a. Na czele niewodnictwa stał n i e w o d n i c z y; czytamy w Regestrze: „A nad Ieziorem (jezioro Sajno) domek zbudowany dla mieszkania N i e w o d n i c z e°...“ Dowiadujemy się również, jak wtedy nazywał się kierownik połowu niewo-

¹²⁾ Archiwum Skarbowe, Warszawa.

¹³⁾ O. Hedemann: Dawne Puszcze i Wody, Wilno 1934, str. 15.

dem: „Garmistrow w Berznikach do Niewodow 3 Na włokach trzech.“ Przypuszczać możemy, że Wigry dawniej — tak samo jak dzisiaj, podzielone były na t. zw. luki¹⁴⁾, W Wigrach oznacza to słowo „obszar jeziora obławiany przez jeden niewód“. Wyjątkowo tylko niewód luki wigierskiej zawita do obszaru luki bryzglowskiej. Słowo garmistr, spotkałem również w jakieś 50 km. na wschód od Wigier, w Meteliai (Metele) w Litwie, w formie galmistras. Tam również spotyka się z a w a d a z Regestru. Jedna toń bowiem na jeziorze Dusia (Duś) nazywa się Zovodà. Opowiada o niej galmistras Pockevičius: „Tėvas pasakojo, kad yra akmuoi antroj valkstėj Zovodoj — dabartiniai galmistrai Zovodos kaip reikalinga žuvaucie nežuvauna — bijosi akmenio. „Zawada“ z Regestru zastąpiono dzisiaj przez słowo „czep“ (cep) w Wigrach i „kliuva“ w Meteliai.“

Za słusnością opinji, że rybołówstwo na większą skalę (rybołówstwo niewodowe) wprowadzone zostało przez krzyżaków do Prus i że stamtąd rozszerzyło się do innych krajów bałtyckich¹⁵⁾, przemawiają słowa garmistr z Regestru, i ilos, jankier i dubelt z języka dzisiejszych rybaków wigierskich / por. podział ryb według długości na 1. persy czyli odbor, 2. średnia czyli dubelt i 3. średnica. „Garmistr“ i „dubelt“ zapewne pochodzą z niem. „Garnmeister“ wzgl. „doppelt“ — „jankier“ i „ilos“ / t. j. miejsce (w zimie przerębel) do spuszczenia czyli podawania niewodu / z niem. „Anker“ wzgl. „Einlass“.

Jeziora wigierskie.

Najbardziej ku zachodowi posunięta część jeziora wigierskiego nazywa się „Wigierkami“. O nich Regestr nie wspomina. Wiemy jednak, że należały dawniej do majątności Dowspudy. Czytamy w „Exercpcie z Inwentarza Maietnosci Douspudy... Roku 1674... Ieziora / Naprzod Hancza z Swemi Ieziorokami małemi Iezioro Zuszenka Iezioro Dowspuda, Iezioro Wigierki, Iezioro Jałowe Iezioroko Zkazdub te Iezioroka wRok aręduią iako sie zkim zgodzą...“ Trochę dalej mówi się o sianożęci: Łąka na Wygierkach...“

Tradycja wigierska opowiada, że Wigierki były oddzielone od Wigier siecią miedzianą, która wisiała w wodzie na słupach żelaznych, tak żeby nie było przejścia dla ryb między „Wigrami Kamendulskimi“ a „Wigrami Pacowskimi“. Tak niedawno jeszcze nazywano Wigry i

¹⁴⁾ nazwa ta spotyka się również w Wileńszczyźnie w formie „łuka“ (n. p. w j. Dryświaty).

¹⁵⁾ Henryk Lowmiański: Studja nad początkami społeczeństwa i państwa litewskiego, I. str. 140.

Wigierki ¹⁶⁾. Pacowie przez dłuższy czas byli właścicielami majątku Dowspudy.

Z tradycją miejscową zgadzają się i inne fakty. Oto n. p. jedna toń na samym początku Wigierek nosi nazwę „Granica“. Zapisaliśmy nazwę tę u zawodników Koncewicza i Pietrewicza. Podaje ją również Heinemann — Граница ¹⁷⁾ — tak samo jak Volteris ¹⁸⁾. Kulwieć opowiada, że udało mu się znaleźć to miejsce na dnie, gdzie leży przewrócony słup żelazny. Podczas wypraw naszych z zawodnikiem Koncewiczem z Zakątów zwiedziliśmy miejsce, gdzie widać słup żelazny, stojący w wodzie. Na brzegu przy Granicy również stoi słup żelazny. Pietrewicz, zawodnik przy niewodzie zimowym Łuki Bryzglowskiej opowiada, zgodnie z powyższymi faktami: „*słup żelazny šeží v vože — oznaca granice vígerek od víger — z lutki vídać — v glèmbokości metrůf cterex — íak spokoínè. kedyś bylo otčènte od víger — vígerkí osobno —*“ Toń ciągną pod słup na brzegu „*takí sam co v vože, želazny*“.

W skrawkach papieru, zawierających kontrakty i listy, dotyczące rybołówstwa w leśnictwie perstuńskim i przełomskim, trafiliśmy na list następujący: Dyspozycja do JP^a Ekonoma Dauspudzkiego aby nie bronił wolnego łowienia na Jezierze W y g i e r k i, dla XX. Kamaldulow Wygierskich. „Mci Panie Bosiacki // Ponieważ nieprzydzie mi nate zime sporządzić niewodu zimowego zaczym na tę zime pozwoли JMciom Xzy Wygierskim / łowic, ktorym niekazac w niwczym przeszkadzac pilno przykazuie / y iestem // WMPana zyczliwym Bratem // Pac I. ch/WK // dał w Wygrach 16 Augusta A° 1739“. Inne listy piszą: „... Ratione połowu Ryb na Wygierkach napołowe“ między Kamendułami i Pacem.

Niektóre jeziora Regestru nie dają się zidentyfikować z całą pewnością. Tak n. p. trudno ustalić do jakiego jeziora odnosi się nazwa S o w i k. („...Íezioro przy Wigrach S o w i k...“) Wypada w tym związku wymienić inne, nieznanne dzisiaj jezioro, P o r s z e n e l i s, które spotykamy w Inwentarzu leśnictwa przełomskiego z r. 1645: „Tamze przy Wýgrach P o r s z e n e l i s jezioro.“

¹⁶⁾ K. Kulwieć, Materjały do fizjogr. jez. Wigry, Pamiętnik Fizjograficzny, Warszawa, 1904.

¹⁷⁾ Изслѣдованія озера Вигры въ біологическомъ и рыболовномъ отношеніяхъ Б. А. Гейнемана. (Изъ Никольскаго Рыбоводнаго Завода, С.-Петербургъ. 1902), Списокъ зимнихъ тоней оз. Вигры.

¹⁸⁾ Вольтеръ, Списокъ населенныхъ мѣсть Сув. Губ. стр. 310.

D w ó r w i g i e r s k i .

Regestr, również jak Rewizja Wołłowicza, wspomina o Dworze Krō Ie^o Mcī wigierskim: „Iezioro Wigry ... na tem Iezierze Ostrowow 16 Miedzy ktoremi ieden Na Którym D w o r Krō je^o m̄ y gdzie Liudzie przedtym siedzieli Wigranie, sktorego thylko ieden przechod Ziemny przez rzekę Hanczą ku themu Miescu gdzie Dwor.“ Rewizja Wołłowicza, o dziesięć lat starsza od Regestru pisze: „Надъ тымъ жо озеромъ (Wigrami) дворъ его королевской милости Вигры.“

Świadoma tradycja o dworze wigierskim zginęła u ludu na rzecz słynnego klasztoru wigierskiego, pozostaje jednak nieświadomie w jednej nazwie miejscowej, Z a d w o r z e, oznaczającej zatokę między półwyspem klasztornym a brzegiem Starego Folwarku. Lud często uważa Zadworze za osobne „jezioro“. Wymawiają *zadvoře* albo *zadvore* (u starych). Więc oznacza to Wigry „za dworem“, który w dawnych czasach musiał być centralnym punktem uwagi ludu. Podobne nazwy zachodzą dość często w okolicach wigierskich: toń pod Zabagienko, Zajeziorko i. p. Zadworze jest nazwą o pięknej tradycji, natomiast niedawno, oficjalnie wprowadzona nazwa Zatoka Północna nie ma ani tradycji, ani nic wspólnego z zasadami imiennictwa toponomastycznego. Lud bowiem prawie nigdy nie oznacza miejscowości według stron świata.

Źródła historyczne kilkakrotnie wspominają, że książęta litewscy przyjeżdżali do Wigier na łowy. Mnóstwo zwierząt musiało wtedy żyć w puszczy otaczającej. Podkreśla Regestr, że jezioro Białe (wigierskie) leży „na samym przechodzie zwierzynnym“. W okolicy spotyka się nazwy takie jak żubrowe (jezioro), żubronaić czyli żubrołaić (folwark), Stara i Nowa żubrówka. Rewizja Wołłowicza wymienia również w Puszczy Mereckiej rzekę Зубриная голова¹⁾. Kromer w dziele „Polska czyli o położeniu, obyczajach, urzędach i Rzeczypospolitej Królestwa Polskiego“ pisze: „żubry wiodą się w Prusiech xiążęcych“... stąd nie daleko bardzo do lasów wigierskich. „To zwierzę zwane po łacinie Bisons nazywają żubrem albo zambrem nietylko Polacy lecz terazniejsi Grecy.“ Ciekawe w tym związku, że Regestr zachowuje starą formę, pisze mianowicie: „Iazow Berznickich 2 tho iesth Na Rzece Gremzdzie Iaz. 1. ktore^o na Krō Ie^o M̄. A drugi Iaz na rzece Z e m b r o w c e ktore^o Liesniczy Vzywa.“ Pisze Kromer dalej: „Ale we wszelki rodzaj zwierza przedewszystkiem ob-

fituje Litwa, zarosła obszernymi lasami. Warto jest opisać łowy na żubrow...“

O dawnej faunie lasów suwalskich świadczy również „Generalna Leśnictwa Przelomskiego Reuisia“, z r. 1679. Podaje ona ile zwierzyny przypada „Wielmożney Iey Msc Paniey Konstantiey z Wodyn Butlerowey Podkomorzyney Koronney Lesniczyney tuteyszey“: „... Trzy Ielenie. Swin Szesc Dzikich. Sarn Dwanascie. Ptastwa nie rachuiąc...“

W swoim dziele „Polska czyli o położeniu i obyczajach...“ Kromer dalej opowiada, że w roku 1418 król Jagiełło bawił w Wigrach: „... Władysław Krol... Roku 1418 powtore w Zmudzkiem Wieluniu o pokoiu z Krzyżakami się namawiał, zaciagnawszy tam z sobą Senatory niektore Polskie. Zkąd gdy nic nie prawiwszy odiachał, a rospawiwszy Senatory sam z troczą dworzanow w Wigroszach lesiech myśliwym polowaniem się zabawiał, o mały włos w Komendatora Rastemburskiego zasadzki nie wpadł.“ Oryginał łaciński ma tutaj „... apud Vigros, sylvæ id nomen est...“ —

O zwyczaju przyjeżdżania do Wigier na łowy świadczy również następująca wzmianka u Przeździeckiego: Jagiellonki Polskie, T. V, LXXIII: „Gdy Zygmunt August żałośnie odprawiwszy zwłoki ukochanej żony Barbary do Wilna, sprawił jej tam pogrzeb wspaniały dla rozerwania się pojechał na łowy do Wigier. Ztamąd pisał do króla Rzymskiego Ferdynanda (1 Sierpnia 1551)...

„Pałac“ w Wigrach.

Obok pierwotnego dworu wigierskiego, założonego w pierwszej połowie XVI. wieku¹⁹⁾, zbudowano za Władysława IV „wspaniały budynek“. „DEKRET KOMISARSKI ROKU:1679:D:19:APRILA“²⁰⁾ podaje parę szczegółów ciekawych o zabudowaniu w Wigrach: „Oprocz Ktorego dworu (t. zn. dwór z pierwszej połowy XVI. wieku) mienili Ciż Wielebny Oycowie (= kamendułowie) Iako to Wielom y Całey okolicy Wiadomo Iż K IEGom Władysław Pałac o sobny w Wigrach ktury więcey osmiu Tysięcy złotych kosztował y Inne wsPaniale budynki Wystawił.“

Wigry były więc zamkiem czyli dworem myśliwskim Krō Ie° m̄. Na to mamy bezpośredni dowód w „DEKRECIE“: „były też

¹⁹⁾ J. Totoraitis, Zanavykų istorija, 1929, Marijampolė, str. 4, i nast., Senovinė Sūdaviija viduryje XVI š.... „Pirmoje pusėje XVI š. buvo ikurta daugiau dvarų. Stabinkai, Seivai, Leipūnai, Vygriai...“

²⁰⁾ Archiwum Skarbowe, Warszawa.

Często w Wigrach złożone Sieci y Plachty do Lowow należące. Te zeby Niegniły albo Myszy Niepłowali Strażowie tak dworu królewskiego, iako y Rzeczy Wnim złożonych Strzedz y pilnowac musieli.“ Dalej, zrobiwszy sprawozdanie Regestru, dodaje: „Manifeste Dwor Na Wyspie Wigry Nazwanej antiquity Wystawiony byc pokazał, A potym Drugi Pałac w Tychze Wigrach od Krola Im̄ Władysława iakotego iawna Notorietas iest Niemałym kosztem Wystawiony był, Gdzie Krolowie Panowie dla Vciechy Swey królewskiej pod Czas Lowow residowac y tam Mysliwcow Miewac Sieci y Plachty Zwierzynne Strozow Miewac powinę, tak iako teraz Dwor IKm̄sci na strazy W Lesnictwie Sokolskim obecnych Strozow Ma...“

Wyspa czyli „ostrow“ na której leżał dwor Kie°Mc̄i w dokumentach nazywa się albo „Insula Regalis“ albo „Wyspa Wigry“ czy Wigra ²¹⁾.

Stosunki ludnościowe-językowe w leśnictwie przełomskim i perstuńskim.

Spotykany w Regestrze ciekawą wzmiankę o osadnictwie w okolicach wigierskich: „Na tem Iezierze (= Wigry) ostrowow... 16... Miedzy ktoremi ieden Na Ktorem Dwor Krō je° m̄ y gdzie Liu-dzie przedtym siedzieli Wigranie...“. Jeżeli Regestr wspomina o tych „wigranach“ to napewno dlatego, że istnienie osady ludzkiej w głębi puszczy zasługiwało na specjalną uwagę. Wiadomo, że Sudawja spustoszała po zagładzie jadzwingów w drugiej połowie XIII. wieku. Kraj ten został częścią ogromnego „wildnisu“ czyli „solitudo“ między Zakonem a Litwą. Historycy przyjmują, że kolonizacja tych bezludnych stron mogła się na nowo rozpocząć dopiero po bitwie pod Grunwaldem w r. 1410 ²²⁾. Totoraitis wskazuje na dwie fale kolonizacyjne z Litwy. Jedna miała

²¹⁾ formy te podaje n. p. „Generalna Lesnictwa Persztunskiego Reuisia“ z r. 1679: ... na Wygrze Wyspie... in Insula Regali w Wygrach...

²²⁾ J. Totoraitis, Zanavykų istorija, 1929, Marijampolė, str. 4: „Viena srovė ėmusi pradžią iš anapus Nemuno nuo didžiojo Kunigaikščio dvarų — Ožių, Druskininkų, Merkinės, Alytaus, Punios, stūmėsi į vakarus gal ligi dabartinį Suvalkų ir dabar tų XVI š. naujakurių ainiai yra dūkai.“

nadejść z północy, druga o której raczej może być mowa w związku z okolicami Wigier, ze wschodu, ze strony Merecza, mniej więcej aż do Suwałk. Po owej fali litewskiej musimy jednak przyjąć wczesne i silne wpływy białoruskie w Puszczy Przełomskiej i Perstuńskiej. Wnosząc z Regestru są one starsze w leśnictwie perstuńskim. Ale również w leśnictwie przełomskim będą stare. Jeżeli Regestr obfituje w białorusycyzmy jak n. p. nazwy ryb: siha, biespier, sudak, jersz — terminy rybackie: ludzie ciahli, garmistr — i nazwy miejscowe: Biełoie, Liesczowo, Omołowo, Dubowo, Hordowo, Dołhoie... to trudno w tym nie widzieć choć dwupokoleniowej tradycji białoruskiej. Sięgaliśmy w ten sposób połowy w. XV. W rewizjach leśnictwa przełomskiego z lat 1645 1668 spotyka się, co prawda, dużo nazwisk o charakterze litewskim: Adam Bozalis, Piotr Bulis, Marcin Bemblis, Milus Porawis, Iasuk Swierplis i t. p. Okazuje się jednak z drugiej strony, że znaczna część nazwisk jest białoruska czy zbiałoruszczona: Ian Bohdanowicz, Eliasz Mikitowicz, Wasil Michajłowicz, Ianuk Noguc, Ianuk Hayduk i t. p.²³⁾ Wnosząc z inwentarza z r. 1668, białoruskość leśnictwa perstuńskiego jest o wiele pewniejsza. Znajdujemy tam przeważnie nazwiska takie jak Popowicz, Mackiewicz, Prokopowicz, Hrehorowicz, Pawłowicz i t. p. Przy ustaleniu językowości tych stron trudność przede wszystkim polega na tym, że nie możemy wiedzieć, czy ów Noguc, ów Swierplis i inni ludzie o nazwiskach litewskich należeli do pokolenia jeszcze mówiącego po litewsku — czy do już zbiałoruszczonego.

Interesuje więc kwestja pochodzenia tych „wigran“ Regestru. Byłoby chyba zanadto ryzykowne przyjąć, że utrzymał się tu w głębi puszczy, na wyspie jeziora Wigry, szczątek Jadźwingów. O wiele prawdopodobniejsze wydaje nam się przypuszczenie, że wigranie byli napływową ludnością litewską, która przybyła jeszcze przed rokiem przełomowym 1410²⁴⁾. Za taką chronologją przemawiają wczesne bardzo wpływy białoruskie w tych stronach, sięgające połowy w. XV. I za tym, że ludność przed wpływami ruskimi była litewska w leśnictwie

²³⁾ Archiwum Skarbowe, Warszawa.

²⁴⁾ Takiemu stanowi rzeczy nie przeczy fakt ustalony, że puszcza między Zakonem a Litwą nigdy nie była zupełnie bezludna. Tak. n. p. Wegeberichte krzyżaków opowiadają, że wywiadowcy Zakonu spotkali kossarzy litewskich w puszczy jaćwieskiej między Insterburgiem a Mereczem: „Ouch habin sy (wywiadowcy) vel lute in der Wildnis gefunden vnde vel hews.“ H. Lowmianski: Studja nad początkami społeczeństwa i państwa litewskiego T. I. str. 139—140, Wilno 1931.

przełomskim przemawiałaby istniejąca obok białoruskości świeżość bałtycka nazw tego leśnictwa. Rewizja Wołłowicza podaje w najbliższych okolicach wigierskich jezioro Довтенись, dzisiejszy Dowcień, w wymowie ludowej dofcień, czy dołcien (u starych), „и другое озеро князя Андрушевича“, prawdopodobnie dzisiejszy M o z g u ć²⁵). Rewizja wspomina również o ostępie „Ромыйкнись, надъ озеромъ князя Андрушевича...“ Zanotować należy również Cieszkinią jki jezioro, w wymowie staroobrzędowców Rosochatego Rogu dziś jeszcze ćeskińaicy, Żubronaić czy Żubrołaić, folwark, w wymowie ludowej *zubronaić*, *zubrołaić*, *zubrołaiće*, dalej Pietronaić, jezioro, wymawiane *petronaić*, *petronaiće*. Nie można również zapomnieć o jeziorze Porszenelis w Rewizji leśnictwa przełomskiego z r. 1668.

Ostateczne ustalenie pochodzenia i językowości wigran jest jednak trudne. Źródła zanadto są lakoniczne. Nie wiemy również, jaką rolę odgrywał w starych dokumentach, rewizjach i inwentarzach konserwatyzm ortograficzny. Uwagi nasze polegać muszą na formach piśmiennych o których najczęściej nie wiemy, czy przy sporządzeniu danego dokumentu już były przestarzałe czy jeszcze żyjące w ustach ludu. Ograniczyć się musimy do przypuszczenia, że wigranie byli Litwinami, którzy wcześniej znajdowali się pod silnymi wpływami białoruskimi. Samodzielnemu istnieniu wigran położyło kres zbudowanie Dworu Krō Je° Mści na „Wyspie Wygrze“ w pierwszej połowie XVI w.

Co do nazw białoruskich leśnictwa przełomskiego, to spotyka się takie które, wolno to przypuszczać, powstały, przez przetłumaczenie poprzednich jadžwingowskich czy litewskich: Biełoje, Dołhoje, Liesczowo, Labiedzino. Na marginesie Regestru napisano przy ostatniej nazwie „alias Guldyn“. W ostanim wypadku więc mamy dowód, że rzeczywiście wprost t ł u m a c z o n o nazwy toponomastyczne. Guldyn bowiem przez pomyłkę napisano zamiast Gulbin, z litewskiego gulbinis — „łabędzie“ (jezioro).

Na dawną białoruskość tych stron, na podstawie przede wszystkim cech gwarowych wskazał już dawno prof. Nitsch: „że przeszłość okolic Augustowa i Suwałk przeważnie była białoruska, na to są po-

²⁵) spotyka się po raz pierwszy w dokumentach na mapie Gubernji Szczeberskiej z końca XVIII, Archiwum Skarbowe, Warszawa.

średnie i bezpośrednie dowody ²⁶).“ Ruskie cechy dialektu suwalskiego, zaobserwowane przez prof. Nitscha jeszcze przed wojną ²⁷), przetrwały do dzisiaj. Najwięcej zwracają może uwagę szczytka ruchomego akcentu. n. p. *delikatñèi mòvònc* (Zubrówka) i t. p., również jak t. zw. „pretakowanie“ — wymowa r zamiast ř, która w niektórych wsiach (n. p. Sobolewo i Okuniowiec) jeszcze jest dość powszechna u starego pokolenia, n. p. *reka, Zadvore, pretak*. W jednym słowie *vèngor-* pl. *vèngory* „pretakowanie“ zostało na dobre w ustach ludu.

Białoruskość dawnego leśnictwa przelomskiego i perstuńskiego utrzymało się prawdopodobnie jeszcze długo w w. XVIII. Stopniowe przesiąknięcie tych stron językiem polskim mogło się zacząć na większą skalę dopiero po przybyciu kamendulów do Wigier (1667). Rozpoczął się wtedy silny ruch kolonizacyjny. Nasuwa się również przypuszczenie, że zaraza morowa, którą pociągnęła za sobą Wielka Wojna Północna, mogła wpłynąć na stosunki językowe. Wiadomości o spustoszeniach dżumy są wprost sensacyjne. Na dobrach wigierskich (leżących w wyżej wspomnianych leśnictwach) tylko co siódmy człowiek przeżył „powietrze“. W okolicach wigierskich „Koło klasztoru Wygierskiego Wymarło N° 450“ osób ²⁸). „Regestr Ludzi Powietrzem Wymarłych wLesnictwach Perstunskim y Przelomskim Anno 1710 a lustrowano in A^{no} 1711“ lakonicznie opowiada: „w morze zmarłych 2581 pozostałych ziących 363. Tetor rerum esse tacto pectore. Na cosię Ręką własną podpisuię. X Oddo Erta Camald. Przeor Wygierski ²⁹).“

Dzisiaj językowość obszaru dawnego leśnictwa przelomskiego i perstuńskiego przeważnie jest polska ³⁰).

²⁶) Gramatyka zbiorowa, str. 425. Bardziej szczegółowe rozpatrzenie tej kwestji znajdujemy w RS. III, str. 107 i nast.

²⁷) RS III str. 108 i nast.

²⁸) Akta Kamendulskie, BOKr, 5588, Warszawa. Rewisia Ludzi powietrzem Wymarłych wDobrach Wygierskich sub Anno 1710.

²⁹) Akta Kamendulskie, BOKr 5588, Warszawa.

³⁰) por. co pisze prof. K. Nitsch o stosunkach językowych tych stron, RS III, str. 107 i nast.

Tekst Regestru z zachowaniem właściwości
graficznych rękopisu.

Regestr sPisania Iezior Ie° Kro. M. ku Niewod-/
nithwu Grodzienskiemu ý Przelomskiemu nalieżą-/
cých, ktore byłý wroku Przeszłem. 1568/
Przez Dworzan. Ie°: Kro. M. Pana An-/
drzeia Dýbowskiego A Pana Hrehora/
Dzielnickiego sPisane, A gdy the/
Niewodnictwa. Ie°. Kro M. Dzierzaw-/
cý Perstunskiemu ý Berznickiemu/
Panu Hrehorowi Masalskiemu/
Arendowac raczył Roskazac/
na ten czas thu Ęziora na/
them Regestrze sPisaw-/
szý Panu Masalskiemu/
Podano, Przez mie La-/
wrýna Woýnę Pod-/
skarbie° Dworne°/
Roku. 1569. /
Wdzien. S. Mi-/
chałą

(koniec tytułu)

(na marginesie:)

NB

Ęziorą Perstunskie Dzierza-/
wý Pana Hrehora Masalskiego/

(koniec rubryki)

- 1 Iezioro Saýno blisko Miasta Augustowskie° Thoni. 90/
Rýba w niem, Losos, Szuka, Liescz. Sieliawa, Okun, węgorz.
[Sudak/
ý insze pospolite. Stego Ęziora Wýchodzi rzeka Saynica. ý wpada/
W rzekę Methę pod Augustowem. na ktoreý Ęaz. A nad Ęziorom/
domek Zbudowaný dla mieszkania Niewodnicze°, Liezy tho Ęzioro
[oth/

(koniec str. 1)

(str. 2:)

Perstunia mil .6./

- 2 Ęziorko tamze przý tem Saienko... Thoni... 3/
Rýba w niem takasz iako ý w Saýnie Iezierze/

(na marginesie:)

NB 3 Āezioro Kolno w Puszczy miedzy Bloty ... Thoni ... 30/
(podkreślone:)

Ryba w niem, Szuka. Karas, Lin, okun i ĳnsze. Wszakosz Zimĳ
[gwalto-/
wneĳ od wielkiego sniegu bywa dech na Ryby, A więtszeĳ częsci
[te° Āezio-/
ra dla zawad wloczyc niemoze. Wychodzi stego Āeziora Rzeka Kol-
[nica/
ĳ wpada w rzekę Miethę na ktoreĳ bywa Āaz, Liezĳ tho Āezioro oth
[Perstu-/
nia mil .7.//

4 Āezioro. Bialle w Puszczy Blizk Augustowa ... Thoni ... 30/
Ryba w niem, Szuka, Liescz, okun, Sum, Węgorz, Lin. A ĳnszych
[thoni dla/
zawad wloczyc niemoze, Przechodzi przez nię z Āeziora studzie-
[niczne° rzeczka/
Klienowica, a wpada w Āezioro Miecko, na ktoreĳ bywa Āaz. Tho
[Āezioro oth/
Perstunia w mil .6.//

5 Āezioro studzieniczne od Augusztowa W mili .1. Thoni .9/
Ryba w niem. Szuka, Liescz. okun, Sum, Węgorz, Lin, A więtszeĳ
(podkreśl.:) [częsci/
tego Āeziora dla zawad niewloczā, A wychodzi zniego rzeka Kry-
[lowka/
ĳ wpada w Āezioro bialle na ktoreĳ bywa Āaz, Tho Āezioro oth/
Perstunia lie-/
zĳ . W mil .4.//

6 Āezioro Dolhoie od Augusztowa W mili .1. Thoni . . 9/
Ryba w niem, Szuka, Okun, Plocica, Liescz rzadko, A więtszeĳ
[częsci te°/
Āeziora dla Zawad niewloczā, Wychodzi sniego rzeczka niewielka,
[a wpa-/
da do rzeki Sciebry.//

7 Thamze Āezioro Kalita, Ryba w niem bialla . Thonia . . 1/

8 Āezioro Busznice moglo by być . Thoni . 10/

alie dla Zawad wielkim Niewodem nieciągną, tylko podwlokiem,
 [Ryba/
 w niem bialla, Liezy tho Jezioro oth Augustowa we dwu mil,
 [A od Per-/
 stunia w mil . .6.//

- 9 Jezioro Blizny od Augustowa w mil .2. Thoni . .7/
 Ryba w niem, Szuka, Liescz, Sum, Okun, Lin, Plocica, A wię-
 [thszej części/

(koniec str.)

(str. 3.)

Thego Jezioro dla zawad Wlozcyc niemoze. Wchodzi do nieo
 rzeczka/
 Bliznica Liezie przesycha//

- 10 Jezioro Blizienki blisko tegosz, Ryba w niem, Szuka, Liescz
 [Thoni. 3./
 Rzeczka z nieo wychodzi tak iako zynszych.//

(na marginesie)

- NB 11 Jezioro Sierwy od Augustowa W mit. 3. . . Thoni. 60/
 (podkreśl.:)

Ryba w niem, Liescz, Szuka, Sieliawa, Sum, Okun, Plocica wzdłuż
 na mile,/
 A więtszej części tego Jeziora choc tak wielkie dla Zawad
 [niewloczą, Liezy/
 tho Jezioro oth Perstunia W mil .5 między ostępem monkin na
 [ostro-/
 wow. 3; Wychodzi z niego rzeka Ploska. A wpada w Jezioro Ple-
 (podkreśl.:)
 [banii Gro-/
 dzienskiej Orlic na ktorej bywa Iaz.//

- 12 Jezioro Mikoszowo, Ryba w niem, Szuka, liescz y insza Thoni . . 9./
 Liezy tho Jezioro oth Perstunia W mil .4. Wychodzi z niego rzeczka
 [Miko-/
 szowka, y wprada w rzekę Hanczą, na ktorej bywa Iaz.//

- 13 Jezioro Ialowo od Augustowa w mil . . 3. . Thoni . 3/
 Ryba w niem. Szuka, Liescz. okun, Plocica. Liezy tho jezioro oth
 [Perstunia/

- W mil .5. Wychodzi z niego rzeczka Āalowka Wpada do rzeki
[dowspudy/
14 Thamze Ieziorko szliepe nad rzeką dowspudą wpuszczý ktorego
niewloczå/
niewodem tŷlko małými sieciami . . Thonia . 1/
15 Āeziorko Skazdub miedzý wlokami Siola Skazduba . Thoni . 3/
Rýba w nim, Szuka, Okun. Plocica, Wýchodzi sniego rzeczka
[Skazdubica/
do rzeki Dawspudy/
16 Āezioro Dowspuda Pod Augustowem . . Thoni . 8/
(podkreśl. :)
Rýba w nim, Szuka, Liescz. bospier, okun. Lin. Przechodzi przez
[nię rze-/
ka Dowspuda do Āeziora Miecka, Było przed thým tho Āezioro Kro
Āe° . M/
A theraz od Liath cztyřech broni ý thego Vzywa Āe . m Pan Osta . kŷ
Wołowicz Podkanclerzý, mieniåc tho býc za datå Kro je° . m . Swoim
[wla :/
sným//

(na marginesie :)

- NB 17 Āezioro Miecko pod týmze Augustowem. . Thoni . 24/
Rýba w niem, Szuka, Liescz, bospier, Okun. Lin, A ýnszých thoni
[w tým/
Āezierze dla zawad wloczýc niemoze. Do tego Āeziora przychodzå
[dwie/
Rzece, iedna Pruska, druga Āanowka. Wychodzi stých obnowu
[Āezior

(koniec str. 3.)

(str. 4 :)

pod same miasto Augustow w Rzekę Methę, na ktorej så mlýnŷ
[Kro/
Āe° . m . ý býwa Āaz, ý tho Āezioro Kro Āe° m . Liecz do niego ma
(podkreśl. :)
[Vstep do/
Polowicý ,Pan Podkanclerzý. A Mieszanie thameszni Augustowscý
[tesz/
maia vstep podlie vstawý kro Āe° . M wloczney za Przywileiami
[Kro. Āe° m//

Summa Jezior Perstunskich 17 A w nich Toni . 300. sktorych/
wedwu Jeziorach Miecku y w Dospudzie wytraciwszy Thoni .
[20./

Zostanie na Krō Ie° .m Thoni 280/

Thy Jeziora bywaią łowione dwiema y trzema Niewodami. A
[nięktore z nich/
na Arendzie od Niewodniczych bywaiy dawane/

A ku ciagnieniu thych Niewodow//

Tho iesth.//

Kolbasino . W nim . . . . Wlok . 16/

W siele Niemieykszach . . Wlok . 18//

Iazy Przy tychze Jeziorach y na/

Rzeczkach ofsobliwie kromia Jezior lezacych//

1 NA Bobrze rzecce	8 NA Klienowicy
2 NA Miecznie rzecce	9 NA Poloskiy
3 NA Krzyłowce rzecce	10 NA Bliznie rzecce/
4 NA Sayniczy rzecce	11 NA kolniczy rzecce/
5 NA Liesczowie/	12 NA scziebrze rzecce
6 NA Wierznie/	13 NA Mikaszowce rzecce/
7 NA Studzienicznie/	
- (koniec str. 4)

Jeziora Berznickie//

- 1 Jezioro Gromzdy w Puszczy Przelomskiej... Thoni . 20/
W niem Ryba . Szuka, Karas, Lin y insze ryb. Wychodzi stego
[Jeziora/
rzeka Gromzda do rzeki Hanczy wpada na ktorey bywa Iaz, A
[wiethszej-/
czesci dla zawad niewlocza//
- 2 Jezioro Gnilik pod Dworzem y Miastem Berznickami . Thoni . . 4./
W niem Ryba, Szuka, Karas, Lin, Okun, Wychodzi snie° rzeczka
[Ilgis do Jezio-/
ra Ilgiek/
- 3 Jezioro Ilgiek w Poliu miedzy Gruntami Berznickimi . Thoni . 7/
W niem Ryba, Szuka, Karas, Lin, okun, Wychodzi rzeczka Ilgis
[na ktorey/
Mlyn. Kro Ie° . M . Berznicki/

- 4 Ćeziorko Goyle pod Dworzem Stryszcynem. . Thoni . . 4/
W niem Ryba, Szuka. Okun, Karas, Lin/
- 5 Ćeziorko Rynkis Zdrugiey strony Dworu Stryszcynne°. Thoni. . 4./
W niem Ryba; Szuka, Okun, Karas, wychodzi takze miedzy
[Grunthy/
Berznickimi/
- 6 Ćeziorko Somonis blisko tegosz: w nim Ryba, Szuka, Okun.
[Thoni . 2./
Wychodzi takze miedzy Grunt y Berznickimi//
- 7 Ćeziorko Lompi . . . Thoni . . 3./
W niem Ryba, Szuka: Okun, Karas, Lin//
- 8 Thamze Zatoczek Ćeziora blisko tegosz. Thoni . 2/
W niem Ryba takasz//
- 9 Ćeziorko Oszerynis W poliu podlie paszni Bernickiey . Thoni . 3/
Ryba w niem, Okun, Plocica, Ćerszy.
(koniec str. 5)
(str. 6:)
- 10 Ćeziorko Dolcienis, Ryba w niem, Szuka, Okun, Karas, Lin.
[Thoni . 3./
- 11 Ćeziorko Kolknar w Puszczy Berznickiey na Samey Granicy s
(podkreśl.:)
[Panią Kop-/
ciową Ćmienia yey Wieysieyskie . . Thoni . . 7/
o ktorym Osoczniczy ZRybakami dawali sprawę Ze własne Krō
[Će° M̄. A Pa-/
- ni Kopciowa broni za własne swoje//
Summa Ćeziorek Berznickich . 11. E nich Thoni . 59. /
SKtorych Wytraciwszy Ćeziorko Kolknar Thoni . 7/
Ktore Pani Kopciowa swym byc mieni. Zostale na Krō Će° M̄/
Thoni . 52. /
- Garmistrow w Berznickach do Niewodow . . 3/
Na wlokach trzech/
Ćiazow Berznickich . 2 Tho iesth/
- NA Rzecce Gremzdzie . Ćiaz . 1. ktore° na Krō Će° M̄./
A drugi Ćiaz na rzecce Zembrowce ktore° Liesniczy Vzywa//
Ćeziora ozskie i Przelomskie/
A Naprzod Ćezior ozskich . 3./

- 1 Ęziorko Monkowiczý Zdrugieý stroný . Thonia . . 1/
Rýba w niem bialla. Liezý miedzý Gruntý oskimi od Grodna W
[mili 1 1/2/
- 2 Ęziorko blisko tego drugie Monkowo . T Thoni . 4/
Rýba w nim bialla karas/
- 3 Ęziorko Hlubokie . . . Thoni . . 5 . /
W niem Rýba, Szuka. Okun, Lin, A ýnszych Thoni dla Zawad
[niewlo-
czą. Liezý tho Ęzioro w Puszcý Przelomskieý
(koniec str. 6)
(str. 7. :)

Ęziora Przelomskie/

- 4 Ęzioro Morze . . . Thoni . 24/
W niem Rýba. Szuka, Liescz, Okun. Karas, Lin, Plocica,/
Thego Ęziora Polowice Lowiá do Przeloma A druga polowicę do
(podkreśl. :) [Przewalki/
Liezý miedzý Gruntý Berznickimi ý Przelomskimi, Wýchodzi od
[te° Ęziora/
rzeka Seyna, A wýchodzi rzeka Morýcha na ktoreý býwa Ęaz od
[Berznik/
w mili a od Perstunia . 6 . /
- 5 Ęziorko Hereth, Rýba W niem. Szuka, Liescz, Okun, Karas, Lin.
[Thoni .9/
Liezý pod ostempem Heredskim Przý Grunciech Siola Pomorza w
[mili/
oth Berznik. A od Perstunia. 6. Wýchodzi sniego rzeczka ý wpada/
w Ęzioro Morze//
- 6 Ęziorko Wiersný/. . Thoni . . 8/
Rýba w niem, Szuka, Okun, Lin, Ploc, A więthszeý częsci dla
[Zawad nie-
wloczą//
- 7 Ęziorko Somonis . . Thonia . . 8 .1./
Rýba w niem. Szuka, Okun, Ploc, Liezý od Berznik W mil . . .3./
- 8 Ęzioro Dolhoie . . . Thoni . . 8/
Rýba w niem, Szuka, Okun, Siha, Sieliawa, Ploc/
Liezý przý drodze Wigierskieý od Berznik Wmil . 4. od Przeloma
[mil .7./

(na marginesie:)

NB 9 Āezioro Wigrŷ mniej albo więcej . Thoni . . . 300/
 (podkreśl.:)

A inszych dla wielkiej głębokosci niewloczą, Ryba wniem. Losos.
 [Siha/
 Sieliawa, Szuka. Liescz, Karas, Okun, Lin y ȳnsza Wszeliaka
 [ryba/
 Tho Āezioro samo w sobie ku Przelomu wzdłuż na mil . 5. Ktorego
 [dwie-/
 części leży w Puszczy Przelomskiej. A trzecia w Puszczy Perstunskiej
 [wedle/
 Granic zastawionych. Na tem Āezierze Ostrowow . . 16. Miedzy
 [ktoremi ie-/
 den Na Którym Dwor Krō je^o.m y gdzie Ludzie przedtym siedzieli
 [Wigra-/
 nie, sktorego thylko ieden przechod Ziemnŷ przez rzekę Hanczą ku
 [themu/
 Miescu gdzie Dwor. A ku ȳnszym Ostrowom przyśc niemoze
 [Ziemią Tho/
 Āezioro przez Wszystkę Zimę trzema niewodami wlocęc moze. Kizli
 (koniec str. 7)

(str. 8:)

Andrzej Strŷszka za Nieboszcŷka Pana Dowoŷnŷ niewiedziec
 [Zrozkaza./
 nia Nieboszcŷkowego albo zdomŷslu swe^o Namowiwszŷ sie
 [ZLiesniczym Ia/
 nem Więckowiczem y Z Osoczniaki Grodzienskiemi Kurianowiczŷ tho
 [Āezio-/
 ro rozdzielili na piecioro y swoimi nazwŷski przezwał. Tho iesth/
 Āedno Hordowo. Drugie Dubowo. Trzecie Kamienne. Czwarte/
 bialle, Piąthe Wigrŷ. y Znaki swemi na drzewie y na ostrowach
 [po drze-/
 wie zalozył, daiąc tego przyćzynę iakobŷ Thŷ Āeziora miały
 [bęc wlasne/
 kupione przez Nieboszcŷka Pana Dowoŷnŷ, Thylko tę Piąthą część/
 nazwano Wigrami, ktora iesth ziedney stronŷ Dworu Krō Ie^o.M.
 do Przelomu Zostawił, A to Āezioro Wigrŷ Zwickow tym przez-
 [wyskiem/

M 3 Jezioro Wigrzy mniéj albo więcéj - *Oban.* 300
 A inożysz oia wulkanij głąbokości mianowca, Róża woda. Łosos. Guba
 Bieliana, Orzuka. Łosos. Karas. Sian. Lin. i j inoza wozziada i ja
 Do jezioro samo w sobie jai Przelona wozziada na mil. 5. Wozzej dnu.
 rządzi bież. Włoszój Przelonduj. A trawca włośzój Przelonduj woli
 gram. zadawnyj. Owa tem jezioro odronow. 16. Włoszój Wozziada i.
 tem. Na Wozziadaj Orz. Inoż. i. j. głąbi Włoszój jezioro tem. Włoszój Wozziada.
 ni, Włoszój Wozziada i. j. głąbi Włoszój jezioro tem. Włoszój Wozziada.
 Włoszój Wozziada i. j. głąbi Włoszój jezioro tem. Włoszój Wozziada.
 jezioro jezioro Włoszój Wozziada i. j. głąbi Włoszój jezioro tem. Włoszój Wozziada.

Andrzej Striżka za Włoszój Wozziada. Włoszój Wozziada i. j. głąbi Włoszój jezioro tem. Włoszój Wozziada.
 na Włoszój Wozziada i. j. głąbi Włoszój jezioro tem. Włoszój Wozziada.
 nem Włoszój Wozziada i. j. głąbi Włoszój jezioro tem. Włoszój Wozziada.
 ro wozziada i. j. głąbi Włoszój jezioro tem. Włoszój Wozziada.
 Pedro Wozziada. Włoszój Wozziada i. j. głąbi Włoszój jezioro tem. Włoszój Wozziada.
 Włoszój Wozziada i. j. głąbi Włoszój jezioro tem. Włoszój Wozziada.
 nie wozziada i. j. głąbi Włoszój jezioro tem. Włoszój Wozziada.
 Włoszój Wozziada i. j. głąbi Włoszój jezioro tem. Włoszój Wozziada.
 Włoszój Wozziada i. j. głąbi Włoszój jezioro tem. Włoszój Wozziada.
 do Przelona Wozziada i. j. głąbi Włoszój jezioro tem. Włoszój Wozziada.
 nazwane Włoszój Wozziada i. j. głąbi Włoszój jezioro tem. Włoszój Wozziada.
 Od Przelona Wozziada i. j. głąbi Włoszój jezioro tem. Włoszój Wozziada.
 od Przelona Wozziada i. j. głąbi Włoszój jezioro tem. Włoszój Wozziada.
 Włoszój Wozziada i. j. głąbi Włoszój jezioro tem. Włoszój Wozziada.
 Włoszój Wozziada i. j. głąbi Włoszój jezioro tem. Włoszój Wozziada.
 Włoszój Wozziada i. j. głąbi Włoszój jezioro tem. Włoszój Wozziada.

nazwane Wigrami niemaiąc ynszych osobnych przezwyšk//
 Od Przeloma mil .8. od Grodna mil .9. od Berznik mil .4./
 oth Perstunia mit .8. tho Iezioro Wigry//

Przez tho Iezioro Przechodzi rzeka Hancza y wpada pod Przelodem
 [w rze-
 kę Niemen//

- 10 Iezioro przy Wigrach Sowik ktorego nie wloczą/
 11 Iezioro Bieleie blisko Wigrow w boku na Dumbrowie Thoni . 12./
 Ryba w niem, Szuka, Liescz. Sieliawa, Losos, Okun, Karas, Lin,
 [Ploc/
 Liezy na Samem przechodzie Zwierzynnym. Tho Iezioro Wlasne
 [Przelom-/
 skie Krō . Ie° m ktorego przed tym niewloczono, poczetho/
 Wloczye za tegosz Stryszki .y thym poczatkkiem mienil tho byc
 [kupne/
 niebosczykowskie//

- 12 Iezioro Liesczowo . . . Thoni . 4/
 Ryba w niem. Szuka, Liescz. Okun. Lin. Przechod wody do Tego/
 Ieziora Wigier/
 13 Iezioro Omolowo . . . Thoni . . 2
 Ryba w niem. Szuka, Liescz. okun. Lin, Przechod wody do tego Ie-/
 ziora. Ieziora Wigier//
 14 Iezioro Pirty . . . . Thoni .20/
 Ryba w niem. Szuka, Liescz. Okun. Lin. A ynszych dla Zawad
 [niewlo-/
 czą Wychodzi rzeczka do Ieziora Omolowa daliekose takasz iako
 [y ku Wigrom/

(koniec str. 8)

(str. 9:)

(na marginesie:)

- NB 15 Iezioro Okmien . . . . Thoni . 20/
 (podkreśl.:)

Ryba w niem. Szuka, Liescz, Sieliawa, Okun. Tho Iezioro lie-/
 zy oth Przeloma mil . 12 . od Perstunia mil .2. od Berznik mil .5/

(na marginesie)

- NB 16 Iezioro Okmienoyczy . . . . Thonia . . 1/
 (podkreśl.:)

Ryba takasz iako ŷ w Wielkim Okmieniu/
stego Ęziora Przechod Wody do Ęziora Okmienia/

(na marginesie:)

NB 17 Ęzioro Zusno . . . Thoni . . . 3/
(pokreśl.)

Ryba w niem pospolita malým Niewodem łowią, Ędno tesz sobie/
Liesniczy na pozywienie swoje łowi, Liezy miedzy Wlokami
[Przerosl-/
kimi ŷ Zuzenskimi býwalo przed tym Krō Ie° M̄, Thylko tych cza-/
sow Vstępuie w nie Pan Hrehory Łowczy mieniąc być kupnym/

(na marginesie:)

NB 18 Ęzioro Surpel . . . Thoni . . . 15/
(podkreślone)

Ryba w niem. Szuka, Liescz, Sieliawa, Okun, Lin, Liezy pod
[Horo-/
dziszczem Surpelem/

(na marginesie:)

NB 19 Ęzioro pod Grodziszczem Surpel czarne . Thoni . . . 3/
(podkr.)

Ryba w niem takasz, Do tego Ęziorka poczał sie był Pan Low-/
czy wstępowac, theras w roku 67 alie mu Liesniczy broni/

(na marginesie:)

NB 20 Ęziorko Na Gurze Kelay pod Horodziszczem Surpel. Thoni nie-/
(podkreśl.)

masz. Ryba w niem takasz, Liezy niewielkie nad Czarnem. Wy-/
sokoscią Lokci .46, tego Niewodem niewloczą dla Zawad, rzeka
[stych/

Ęzior niewychodzi/

(na marginesie:)

NB 21 Ęzioro Oglinis Zdrugiej strony Grodziszcza . Thoni . . . 6/
(podkreśl.)

Ryba w niem takasz/

22 Ęzioro Dolhoie . . . Thoni . . . 3/

Ryba w niem, Liescz, Szuka, Okun, Plocica, Wychodzi s niego
[rzecz-/
ka/

23 Ęziorko Awdzieniec . . . Thoni . . . 3/

Ryba w niem, Liescz, Szuka, Okun, Wychodzi s niego rzeczka ŷ/

Wpada w rzekę Szeszupe
(koniec str. 9)
(str. 10:)

- 24 Ęezioro Labedzino (inną ręką:) alias Guldyn (poprzednią ręką:) . .
[Thoni . . 3/
Ryba w niem, Szuka, Liescz, Okun, Przez tho Ęezioro przecho-/
dzi rzeka Szeszupe/
- 25 Ęeziorko Kocieliec na Samey Granicy Pruskiey . Thonia . . 1/
26 Ęezioro Ęasno . . . . Thoni . 7/
Ryba w nim, Szuka, Liescz, Okun, y insza, Wychodzi z niego
[rzc-/
ka Maliuczka/
- 27 Ęeziorko Woýdzilinis . . . Thonia . . 1/
Ryba w nim. Szuka, Okun, Ploc//
- 28 Ęeziorko Więthsze Woýdzilinis . . Thoni . . 3/
Ryba w nim takasz//
- 29 Ęeziorko Boczne . . . Thoni . . 4/
Ryba w nim, Liescz, Szuka, Okun. D° thego Ęeziora wstępu-
ye sie Pan Lowczy, mieniac byc kupnym od Laniewiczow, A
[osoczni-/
cy Krō je°. m. dawali sprawę ysz to starodawne Krō je° m Wlasne/
Wychodzi stego Ęeziora rzeczka y wpada w Ęezioro Hancę/
30 Ęezioro Hancza czarna. Ryba w nim. Losos. Liescz. Szuka.
(podkreśl.:) [Toni . 20/
Wychodzi sniego rzeka Hancza ydzie przez Puszcę Przelomską/
yprzez Ęezioro Wigrý ku samemu Niemnu//
Suńa Ozskich y Przelomskich Ęezior 30/
W nich Thoni 494/
Sktoých iesth Ęezior .3. iako wyszey opisano/
Ęezioro Zusno Toni .3. Ęezioro Czarne Thoni .3./
Ęezioro Boczne Toni .4. ku ktorým sie Pan Hrehory Lowczy/
odzywa y swoimi byc mieni
(koniec str. 10)
(str. 11:)

Iazow na Rzekach .5./

Tho iesth

- 1 NA Rzece Hanczi Āaz .1. pod Āasndowem Imieniem Pana Sopoc-
kowem//
- 2 Na teŹze Rzece HancŹy Āas W Puszczy gdzie sie z rzeką Wiersną/
schodzi//
- 3 Na teŹze rzece HancŹy Āaz v Wigier //
- 4 Na Rzece Morysie Āaz//
- 5 Na rzece Czarney HancŹy Āaz przy Niemnie//
/Do ciagnienia tych Niewodow Przelomskie° y Berznickie° ma
[bŹe obrano wowlo-/
szi Berznickiey . Wlok . 24 Ktorzy teŹ Roboty NiewodoweŹ pilni/
bŹe maia. A takowŹych czasow kiedy Roboty Dworne nie sę Gwaltowne./
Tedy y Ludzmi ciahlymi pomoc ku ciagnieniu Niewodow dawana bŹe/
moze

— — — — —
— — — — —
— — — — —
— LOCUS SIGILLI —
— — — — —
— — — — —

L:Woyna

(koniec rękopisu)

ETT POLSKT ADELSNAMN.

KARL AXNÄS: Ett polskt adelsnamn.

I Polens historia framträda redan tidigt vissa släkter som politiskt och ekonomiskt mycket betydande. Medlemmar av dessa inneha, generation efter generation, viktiga poster i samhället och äga jordagods över stora områden av landet, framför allt utmed vattendrag och andra samfärdsvägar. Även namnforskare ha haft anledning att intressera sig för dessa släkters historia: det visar sig, att vissa för varje släkt karakteristiska namn ideligen återkomma bland dess medlemmar. Man har även, med utgångspunkt från ortnamn, bildade av dylika karakteristiska personnamn, ansett sig kunna bestämma utbredningsområdet för den släkt, som bland sina arvnamn hade just det, som legat till grund för ortnamnet i varje särskilt fall.

Vad som emellertid främst intresserar språkforskningen, är det faktum, att bland dylika karakteristiska personnamn även förekomma några främmande.

En av de mest betydande av dessa släkter är *Awdaniec* (*Abdank*, *Habdank* m. fl. former). En polsk forskare, Wł. Semkowicz, har ägnat en stor monografi [Ród Awdańców. Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk Poznańskiego. Bd. 44 (1917), 45 (1919), 46 (1920)] åt denna släkts äldsta historia och dess utbredningsområde, och den store namnforskaren Ks. Stanisław Kozierowski har i flera sammanhang berört dess historia.

Wł. Semkowicz utgår i sina undersökningar från vad man vet om tillkomsten av benediktinklostret i Lubiń. Enligt en gammal uppgift skall detta kloster ha grundats av magnater, tillhörande släkten *Awdaniec*.

I klostret har bevarats en värdefull förteckning på dess tidigare välgörare och bröder. Den upptar främst furstenamnen *Bolesław* och *Władysław*, och därefter följa *Scarbimirus*, *Jascotel*, *Scarbimirus*, *Predwoy*, *Herincus*, *Caderic*, *Michael*, *Pacoslau*. Just dessa namn bevisa, enligt Semkowicz, att släkten *Awdaniec* spelat en viktig roll i klostrets

historia, enär flera av dem höra till de för ätten karakteristiska. Semkowitz finner sannolikt, att de tillhöra åtminstone tre generationer omkring 1100 och att traditionens uppgift om en medlem av släkten som grundare av klostret är riktig. Klosters ägor gränsa också till den trakt, som är att betrakta som släktens äldsta stamhäll.

Vid diskussionen av de äldsta kända namnen på släktens medlemmar fäster Semkowitz särskilt uppmärksamheten på det ovan nämnda personnamnet Jascotel och kommer till det resultatet att, det sannolikt är ett nordiskt svarande mot fvn. *Áskell*, *Ásketill* o. s. v. (se Lind, Norsk-isländska dopnamn). Såsom identiskt med *Jaskotel* (*Jascotel*) anser han det senare uppträdande namnet *Jaszczolt*, en mening som före honom företräts av Fr. Piekosiński¹). Namnet ligger även till grund för ortnamn: *Jaszczulty* i Ostrow-distriktet, *Jaszczotty* i Bielsk-distriktet; numera försvunnet är *Jaszczultowice* vid Brześć Kujawski och *Jaszczottowo* i trakten av Inowrocław. I sistnämnda by bodde på 1400-talet en medlem av släkten Awdaniec.

Släktens namn, *Awdaniec*, är uppenbarligen också av främmande ursprung. Redan tidigt förekommer formen *Habdank*. Så lyder namnet hos Długosz, och denne vet även att ge en förklaring på det. En medlem av släkten, Skarbek, som skickats som sändebud till tyske kejsaren Henrik II, skall, när kejsaren stolt visade sina skatter för honom, ha kastat sin egen ring bland dessa, varvid kejsaren utropat: *Hab' Dank!* Historien är uppenbarligen inspirerad av namnen *Skarbek* (*skarb* 'skatt') och *Habdank*, vars språkliga dunkelhet tarvade en förklaring²).

Redan Piekosiński har påpekat, att bland förekommande namnformer *Habdank* är den yngsta och alltså ej kan tjäna som utgångspunkt för en tolkning. Själv utgår Piekosiński från en i gamla rättegångshandlingar förekommande form *Awdaniec* och anser, denna vara en ombildning av det lat. *Audentius*.

Wł. Semkowitz påpekar, att den äldsta formen — den under förra hälften av 1300-talet allenarådande — är *Audank*.³) Av övriga former eller avledningar av namnet anföras, tyvärr utan närmare uppgift om deras förekomst och ålder, *Jawdaniecz*, *Jawdaniczyczy*, *Gewdancze*, *Abdank*, *Audank*. Enligt Wł. Semkowitz är *Audank* identiskt med ett nordiskt namn, vars fvn. form är *Auðun*.⁴)

1) Fr. Piekosiński, Rycerstwo polskie wieków średnich. Tom II, s. 225.

2) Jfr. A. Brückner, Dzieje kultury polskiej I s. 322 f.

3) A. a. s. 184.

4) Lind, Norsk-isländska dopnamn, sp. 102 ff.

I första sammansättningsledens *auð*- (jfr. fvn. *auðr* m. 'rikedom') ser Semkowicz en märklig överensstämmelse i betydelse med det *skarb*- (polska 'skatt /fiscus/'; 'skatt /rikedomar/') som ingår i det för släkten karakteristiska personnamnet *Skarbak*, *Skarbimir*.

Till Wł. Semkowicz ansluter sig St. Kozirowski, som gått vidare på den av Semkowicz inslagna vägen i sina forskningar över Storpolens ON och bebyggelsehistoria ⁵⁾.

M. Vasmer har i en uppsats "Wikingisches bei den Westslawen" ⁶⁾ behandlat en rad polska person- och ortnamn, som han återfört på nordiska. Bland annat har han även behandlat det av Wł. Semkowicz först framdragna materialet. Vasmer framhåller, på tal om ON *Jäschkittel*, polska *Jaskotle*, vilket uppenbarligen bör sammanställas med ovannämnda *Jaskotel*, att den slav. formen är att uppfatta som ett possessivadj. *Jaskotob, av ett PN *Jaskotob*, vilket i sin tur återgår på ett fornnord. *Åskatil-, alltså ett PN motsvarande det fvn. *Asketill* före inträdandet av omljudet på andra stavelsens vokal.

Kritik mot Wł. Semkowicz har framförts av bl. a. Al. Brückner ⁷⁾, som i fråga om sammanställningen *skarb*: *auðr* framhållit, att PN *Skarbimir* träffas även annorstädes än inom släkten *Awdaniec*, även på tjeckiskt område (*Skrbimir*, *Skrben*) och att stammen förmodligen icke har med *skarb* i betydelsen 'skatt' att göra ⁸⁾.

M. Rudnicki har i *Slavia Occidentalis* 10 (s. 388 ff.) angående de här diskuterade namnen efterlyst noggrannare hänsyn till ljudmotsvarigheter mellan nordiskt och slaviskt.

I den hittills förda diskussionen av släktnamnet *Awdaniec* synes man ha utgått från att detta bildats genom tillägg av det polska suffixet '-ec' (> *ob*) till ett namn, som man identifierat med ett ur det fornvästnord. personnamnmaterialet hämtat *Auðunn*, vilket även uppträder i formen *Auðonn* ⁹⁾. Som ursprunglig bärare av namnet tänker sig Wł. Semkowicz någon dansk viking, som snarast i Jomsborg kommit i kontakt med polacker och därifrån inflyttat till Polen.

⁵⁾ Roczniki Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk 47 samt *Slavia Occidentalis* II. s. 25.

⁶⁾ Zeitschrift für slav. Phil. 7 (1930) s. 142 ff; jfr också Zeitschrift für osteur. Geschichte 6 (1932), s. 1 ff.

⁷⁾ Dzieje kultury polskiej I s. 321 ff.

⁸⁾ Se härom även W. Taszycki, *Najdawniejsze polskie imiona osobowe* (Krakau 1925) s. 25.

⁹⁾ Det är att märka, att denna form endast synes förekomma i *sena* källor (se Lind, a. st.).

Den forndanska formen av namnet i fråga är belagd som *Øthæn*, *Hythin*¹⁰⁾ (< urn. *AuðwiniR, jfr fht. *Audowin*, ags. *Eadwine*). Monoftongeringen *au*>ø uppträder enligt danska och svenska runste-nars vittnesbörd på 900-talet men har i skilda delar av språkområ-det inträtt vid olika tider¹¹⁾. Om nu ett östnord. namn, svarande mot det fvn. *Auðunn*, inlånats omkr. år 1000, kan namnet ännu ha haft kvar en diftong ungef. ou, som helt naturligt bör ha givit ett polskt *aw* (*au*). Den senare delen av namnet låter sig däremot icke lika lätt bringa i samklang med det polska *-an-*. Detta förutsätter ett *-on-*, som icke synes ha något stöd i det tidiga östnord. materialet.

Vida betänkligare är emellertid ett annat faktum: den polska form man har att utgå från är icke *Awdaniec* eller *Awdan utan *Au-dank*. Enligt Wł. Semkowicz är ju denna form den äldsta och som sådan väl belagd (se ovan s. 26). En utveckling *Awdank* till *Awdaniec* är lätt att förklara. Ett vanligt suffix till kortformer av fornpolska PN är *-ek*: *Radek*-, *rado-*; *Slawek*-, *slawo-*; *Godek*-, *godzi-*; undantags-vis även till det sammansatta *Bogdan*-, *Bogdanek*. På den nordväst-liga och nordliga delen av det polska språkområdet uppträder det nämnda suffixet *-ek* (< *ek*) i formen *-k*. Man har sålunda *Domk*, *Godk*, *Redonk* o. s. v.

I denna namntyp torde det främmande *Audank* ha inrangerat sig.

Suffixet *-ec* lägges märkligt nog även till tvåledade namn: *Bogu-milec*, *Bogu-slawiec*. Andra exempel äro *Niedaniec*, *Baraniec*, *Bogda-niec*. Sammanställa vi det ovan citerade *Bogdanek* med *Bogdaniec* och behålla i minnet suffixväxlingen *-ek* ~ *-k*, få vi *Bogdanek*-, *Bogda-niec* = *Awdank*-, *Awdaniec*¹²⁾.

Fasthåller man vid det uppenbara faktum, att det här diskuterade namnet är ett främmande, inlånat PN *Audank*, vilket vi, enligt vad ovan anförts, äro berättigade till, är härkomsten icke svår att utröna. Namnet är uppenbarligen baltiskt, närmare bestämt fornpreus-siskt^{12a)}. Det är belagt i formen *Audanghe*¹³⁾. Den första samman-

¹⁰⁾ Se J. Brøndum-Nielsen, Gammeldansk Gramm. II § 270 Anm. 1.

¹¹⁾ J. Brøndum-Nielsen, Gammeldansk Gramm. I s. 315; A. Kock, Svensk ljudhist. 2, s. 257 ff.

¹²⁾ Se W. Taszycki, Najdawniejsze polskie imiona osobowe §§ 61, 65, 76.

^{12a)} E. Kucharski nämner i förbigående släktnamnet *Awdaniec* under hänvisning till preuss. *Sprawozdania Towarzystwa Naukowego we Lwowie*. (Lwów 1930) IX, s. 188.

¹³⁾ R. Trautmann, Die altpreussischen Personennamen. Ergänzungsheft zur Zeitschrift für vergl. Sprachf. Nr. 3 (1925) s. 132.

sättningsdelen ingår även i *Aw-gons*, *Au-leps*, *Au-pan* (*Ou-pan*, *O-pan*), *Aw-plaw*. Den andra förefinns i: *Ab-dangs*, *Ar-dange*, *Au-danghe*, *Quey-dange*, *Padange*, *San-danx*¹⁴.

Beträffande formen *Jaskotel*, som av Wl. Semkowicz anförts som ett PN inom släkten Awdaniec, är en omständighet ägnad att frapera. Namnet måste ju, såsom Vasmer påpekat, vara inlånat i polskan, i n n a n omljudet av *a* i *-katill* inträtt. Detta i-omljud synes vara genomfört under 900-talet¹⁵). De av E. Björkman anförda tidiga beläggen från England¹⁶) visa (med ett undantag, den latiniserade formen *Ascatillus*) intet *a* i den andra stavelsen. Om namnet *Ásketill* inlånats i polskan så tidigt, att det yngre i-omljudet icke verkat på *a* i *-katill*, borde man väl närmast ha väntat sig, att något spår skulle finnas i den polska formen av den nasalvokal, som äldst ingår i *Ás-*. Bland de av Björkman anförda formerna träffas många med nasalen återgiven¹⁷). Denna lyhördhet för den nordiska vokalens kvalitet var naturlig hos normander eller normandiskt influerade skrivare, eftersom franskan ägde nasalvokal. Man borde vänta, att även på polsk botten det nordiska ljudet skulle återgivits med nasal, som ju icke var främmande för det polska språket¹⁸).

¹⁴) A. a. s. 132 o. s. 135.

¹⁵) J. Brøndum-Nielsen, *Gammeldansk Gramm.* I § 78 Anm. 1. Jfr. § 80.

¹⁶) E. Björkman, *Nordische Personennamen in England*, Halle 1910 s. 16 ff.

¹⁷) A. a. s. 17 f. o. s. 5.

¹⁸) En annan åsikt företrädes av H. Grappin i *Revue des ét. slaves* XV (Paris 1925), s. 227.

KILKA UWAG O POLONISTYCE W SZWECJI.

Zainteresowania kulturą narodów słowiańskich nie mają w Szwecji zbyt dawnej tradycji, aczkolwiek początki ich (były to pierwotnie głównie zainteresowania dla kultury rosyjskiej, wypływające z układu warunków polityczno-gospodarczych) sięgają wieku XVI¹⁾. Uczony tej miary co Gabriel Sparwenfeldt (w. XVII.), lingwista władający kilkunastu językami, był jak na owe czasy zjawiskiem niemal wyjątkowym, a jego prace leksykograficzne stanowią uznany powszechnie, ważny dla rozwoju tych studiów w Europie, dorobek naukowy.

Studia językowe, inspirowane i subsydiowane już od dawna przez dwór królewski (choćby ze względu na praktyczne znaczenie bliższego poznania krajów słowiańskich), wysuwają się na pierwszy plan; potem przychodzi kolej na historię i literaturę. Należy tu zanotować, że wogóle w krajach skandynawskich studia lingwistyczne cieszą się szczególnym zainteresowaniem, bez porównania większym niż studia literackie, i oczywiście zdobycze naukowe w tej dziedzinie wyprzedzają znacznie zdobycze na polu badań nad literaturą.

To też slawistyka literacka²⁾ nigdy nie była tu dziedziną zbyt popularną i właściwie jak dotąd jeden tylko człowiek poświęcił się jej całkowicie, mianowicie — Alfred Jensen. W charakterze tłumacza, historyka i krytyka dokonał on w okresie 1883—1921 ogromnej pracy nad literaturą³⁾ narodów słowiańskich, a w pracy tej polonica zajmują największą pozycję⁴⁾. Był Jensen jednym z pierwszych, którzy głosili potrzebę szerszych i sumienniejszych badań nad literaturą narodów słowiańskich. We wspomnianym poniżej artykule w *Archiv für slavische Philologie* pisał m. in: "... es darf nicht mehr vorkommen,

---

¹⁾ Por: Alfred Jensen: Anfänge der schwedischen Slavistik (*Archiv für slav. Phil.* 1911.).

²⁾ Alfred Jensen: Die literarische Slavistik in Skandinavien (*Ibid.* 1912.).

³⁾ Jensen nie ogranicza się do literatury; jest właściwie badaczem kultury.

⁴⁾ Aczkolwiek najobszerniejszą jego pracą była historia kultury rosyjskiej (*Rysk kulturhistoria* t. I—III. Stockholm 1908.).

dass die slavischen Literaturen im Zusammenhang mit der litauischen, lettischen, estnischen etc. Literaturen als etwas nebensächliches kurz abgefertigt werden."

W dorobku naukowo-literackim Alfreda Jensena studia poświęcone literaturze polskiej zajmują niepoślednie miejsce. Ważną rolę odegrała tu praca nad studium p. t. "Svenska bilder i polska vitterheten" (Sthlm 1904.), polegająca na przestudiowaniu ogromnego materiału literackiego (z uwzględnieniem nawet rękopisów), co nie pozostało bez wpływu na szeroki zasięg zainteresowań Jensena jako tłumacza⁵⁾. Z polonistycznych studiów literackich mamy studium o "Panu Tadeuszu"⁶⁾, o "Dziadach"⁷⁾, o Sienkiewiczu⁸⁾, Orzeszkowej⁹⁾, Kochanowskim¹⁰⁾, o Pamiętnikach Paska¹¹⁾ (studium przeplatane fragmentami dzieła w przekładzie Jensena), wreszcie ciekawe studium porównawcze o "Panu Tadeuszu i epopei Sławejkowa "Krwawa Pieśń"¹²⁾. W zbiorze syntetycznych szkiców o kulturze narodów słowiańskich "Slavisk kultur och litteratur under nittonde århundradet"¹³⁾ z najdujemy (na str. 57—88) obraz kultury polskiej.

Przekłady literackie Jensena, jak już wspomniałem, wykazują dużą rozpiętość zainteresowań. Przeważa poezja — od Kochanowskiego do Wyspiańskiego¹⁴⁾, ale jest i proza. Przekłady poetyckie są wzorem dbałości o zachowanie charakteru metrycznego oryginału, co widać zarówno w tak olbrzymiej pracy, jak "Pan Tadeusz", jak też i w mniejszych, nieraz wręcz mistrzowskich przekładach¹⁵⁾. Zestawienie materiału językowego wykazuje czasami pewne nieściśności, a nawet

5) Odpowiednikiem niejako tej pracy są "Polonica w szwedzkiej literaturze" (Pamiętnik Literacki, Lwów tm IX (1910), X (1912).

6) Finsk Tidskrift 1897. Szczegółowe wskazówki bibliograficzne (do r. 1918) podaje St. Wędkiewicz: „La Suède et la Pologne“ (Sthlm 1918).

7) Nordisk Tidskrift 1897.

8) Finsk Tidskr. 1904.

9) Finsk Tidskr. 1906.

10) Edda 1915.

11) Ord och Bild 1915.

12) „Zwei slavische Heldengedichte — eine vergleichende Literaturstudie“ (Zagreb 1914.). Jest to tłumaczenie pracy ogłoszonej w języku kroackim w "Rad" — wydawnictwie Akademii Umiejętności w Zagrzebiu.

13) Sthlm 1920.

14) Mickiewicz, Słowacki, Krasiński, Konopnicka, Ujejski, Goszczyński, Malczewski, Rydel.

15) Np. ballada "Trzech Budrysów".

wyraźne błędy tłumacza w zrozumieniu oryginału ¹⁶⁾, ale są to rzeczy przeważnie dość drobne i nieistotne ¹⁷⁾.

Jeżeli jeszcze uwzględnimy stanowisko Jensena w Fundacji Nobla, jako twórcy księgozbioru słowiańskiego, oraz jego sprawozdania z ruchu literackiego krajów słowiańskich dla Komitetu Nobla, to musimy stwierdzić, iż suma jego prac stanowi ważną pozycję w rozwoju slawistyki w Szwecji.

Nie można tu bowiem mówić o polonistyce, jako o odrębnym i samodzielnym studium; stanowi ona oczywiście tylko część studiów, uwzględnionych od roku 1891. w ramach nauki uniwersyteckiej, jako "studium slawistyki". W tym roku mianowicie stworzono na uniwersytecie w Uppsala katedrę slawistyki, mianując na to stanowisko profesora J. A. Lundella, który zresztą już wcześniej, od r. 1883, jako docent fonetyki ogólnej prowadził także wykłady i ćwiczenia z zakresu języków słowiańskich.

Stanowisko języka polskiego w organizacji tego nowego studium charakteryzuje mniej więcej dokładnie opinia wypowiedziana przez prof. Lundella przy obsadzeniu tej katedry w r. 1920: "Podobnie jak w romanistyce ze względu na stosunki kulturalne francuski jest językiem najważniejszym, a następnie włoski, tak w slawistyce najważniejszym językiem jest rosyjski, a następnie polski, zarówno ze względu na stosunki kulturalne i historyczne, jak i ze względu na literaturę, a także rolę polityczną i ekonomiczną tych narodów ¹⁸⁾.

¹⁶⁾ "na parkanie" przetł.: "w parku; "przed dziesięciu laty": "przez dziesięć lat" (Pan Tadeusz) i t. p.

¹⁷⁾ Przegląd przekładów z literatury polskiej (ogólna ich ilość wynosi przeszło 200 pozycji) wykazuje, iż niemal wszystkie epoki i rodzaje twórczości polskiej są tu reprezentowane. Zwłaszcza zasługują na uwagę przekłady E. Weer (Ellen Wester) niezwykle staranne, obejmujące w pierwszym rzędzie najcenniejsze utwory prozy polskiej: Reymonta: "Chłopi", nowele; Sienkiewicza: nowele, "Bez Dogmatu", "Potop", "Pan Wołodyjowski"; Żeromskiego: nowele, "Wierna Rzeka", "Uroda Życia", "Popioły"; i wiele innych. Najslabiej jest reprezentowana w przekładach szwedzkich polska twórczość dramatyczna. Poza tym z ważnych pozycji piśmiennictwa polskiego możnaby zanotować, jako oczekujące na tłumacza: podania i legendy, starsza proza polska, twórczość Bolesława Prusa, a także niektóre pozycje literatury współczesnej, np. cykl historyczny Kossak-Szczuckiej (wydano tylko w r. 1930. "Złotą Wolność"). Niestety tak niestrudzonych tłumaczy jak A. Jensen i E. Weer w tej chwili nie ma.

¹⁸⁾ Handlingar angående professuren i slaviska språk vid Uppsala universitet (Uppsala 1920, str. 63.).

Zaważyły w znacznym stopniu w organizacji tej katedry względy praktyczne. Jednym z ważniejszych motywów przy tworzeniu jej było przekonanie o potrzebie kształcenia przyszłych nauczycieli^{18a)}, i to w pierwszym rzędzie nauczycieli języka rosyjskiego. Znalazło to m. in. wyraz w układaniu programu studiów i przepisów o egzaminach, orzekających np. iż przy egzaminie na stopień fil. kand. (w którym slawistyka może być jednym z trzech obowiązujących przedmiotów) dla uzyskania minimalnej oceny (godkänd) wymaga się wyłącznie znajomości języka rosyjskiego (tłumaczenie 150—200 stron łatwego tekstu, wiadomości z gramatyki opisowej i ogólna orientacja w historii literatury rosyjskiej). Dopiero przy egzaminie na wynik t. zw. "chwalebny" (med beröm godkänd) wymaga się ogólnych wiadomości z dziejów kultury narodów słowiańskich oraz elementarnej znajomości któregoś z innych języków słowiańskich — "w pierwszym rzędzie języka polskiego"^{18b)} (tłumaczenie 50 stron łatwego tekstu i podstawowe "wzory" z gramatyki opisowej). Ważnym punktem przepisów o organizacji tego studium jest uwzględnienie możliwości obrania innego niż rosyjski języka słowiańskiego za przedmiot główny, za zgodą egzaminatora¹⁹⁾. W praktyce pewne ograniczenie tej możliwości stanowi zarówno jej warunkowość, jak i stan pomocy naukowych wytworzony w ciągu dłuższego czasu po linii cytowanych wyżej poglądów. Dość powiedzieć, że nie ma właściwie dotąd ani jednego podręcznika (ani też słownika) do nauki języka polskiego, podczas gdy np. pierwszy słownik rosyjski został wydany już w r. 1845., a w okresie lat 1865—1937. wydano około 50 najrozmaitszych podręczników języka rosyjskiego oraz około 15 słowników²⁰⁾.

Na ogólną liczbę około 30 prac naukowych lingwistycznych z zakresu slawistyki w okresie 1865—1937. pięć prac dotyczy zagadnień

^{18a)} Por: Riksdagshandlingar, oraz: Handlingar angående professuren i sl. språk vid Upps. univ., gdzie prof Lundell reasumuje (str. 120.): "Ten kto zapozna się ze stanowiskiem rządu i Parlamentu w tej sprawie, dojdzie na podstawie różnych opinii niewątpliwie do przekonania, iż życzeniem Parlamentu w r. 1890... była nie profesura wyłącznie historii języka, ani też nauczanie tylko pierwszych zasad języka rosyjskiego — mówi się o wykształceniu nauczycieli którzy mogliby nauczać rosyjskiego."

^{18b)} Por. Fil. Fakult. Studiehandbok, Lund i Uppsala.

¹⁹⁾ Lund. Filos. Fakult. Studiehandbok (wyd 1933. str. 174.).

²⁰⁾ Tym większą wagę ma podjęta ostatnio przez prof. Gunnarssona praca nad słownikiem polskim. Aktualne też jest w najwyższym stopniu opracowanie podręcznika języka polskiego.

ściśle polonistycznych: Tore Tornbiörnsson: Dyspalatalizacja i skracanie w języku polskim²¹); Sigurd Agrell: Aspektänderung und Aktionsartbildung beim polnischen Zeitwort²²); Sigurd Agrell: Przedrostki postaciowe czasowników polskich²³); Gunnar Gunnarsson: Zur Bedeutungsentwicklung der polnischen Partikel "więc"²⁴); Gunnar Gunnarsson: Polnisch "bociem" und "ciem"²⁵). Z prac tych największe znaczenie praktyczne mają obie prace prof. Agrella, do których i dziś jeszcze niejednokrotnie wypada sięgnąć, mimo iż są nieco przestarzałe.

Jak wspomniałem, katedrę slawistyki na uniwersytecie w Uppsala stworzono w r. 1891. Wykłady jednak prowadził J. A. Lundell już od r. 1883. Wykłady z języka polskiego uwzględniano w programie w tej mierze, która odpowiadała mniej więcej zacytowanemu już pogładowi o roli języka polskiego w studium slawistycznym w Szwecji. Zestawienie liczbowe wykazuje w okresie 1883—1937. ogółem 54 semestry poświęcone filologii polskiej (na 114 semestrów filologii rosyjskiej). W tym 30 semestrów wykładów z gramatyki polskiej (na 60 semestrów gram. ros.) i 24 semestry wykładów i ćwiczeń seminaryjnych poświęconych analizie tekstów (głównie literackich) polskich (na 54 semestry pośw. tekstom rosyjskim). Inne języki słowiańskie (oraz należące do tego studium jęz. bałtyckie) zajmują mniej miejsca w programie. Pierwszym utworem literatury polskiej uwzględnionym w wykładach prof. Lundella był "Pan Tadeusz". Potem podlegały analizie, głównie językowej, na wykładach i ćwiczeniach seminaryjnych, utwory: Reymonta ("Spotkanie"), Krasińskiego ("Irydion"), i Sienkiewicza ("Ogniem i Mieczem"). Po wygłoszeniu w latach 1914—1916. cyklu wykładów encyklopedycznych p. t. "Lud i język słowiański" ("Slaviska folk och språk") odchodzi prof. Lundell w r. 1916. na emeryturę, a obowiązki wykładowego obejmuje docent Tore Tornbiörnsson²⁶), dając w ciągu lat 1916—1921 m. in. "Zarys historii języka polskiego", „Zarys fonetyki polskiej”, oraz biorąc na warsztat takie utwory literatury polskiej jak "Na kresach lasów" Sieroszewskiego i "Hanię" Sien-

²¹) Materiały i Prace Komisji Językowej Akademii Umiejętności, Kraków 1907.

²²) Lund 1908.

²³) Materiały i Prace Komisji Językowej Akademii Umiejętności, Kraków 1918.

²⁴) Lund 1937.

²⁵) Zeitschrift für slavische Philologie t XIV.

²⁶) Który już popzednio prowadził kilkakrotnie zleczone ćwiczenia.

kiewiczza. W r. 1921. obejmuje katedrę sławistyki w Uppsala prof. Richard Ekblom, który m. in. rozszerza zakres lektury utworów literackich (nowele Sienkiewicza i Żeromskiego), wykłada fonetykę i morfologię polską (1923) oraz prowadzi kilkakrotnie seminarium polonistyczne (1924, 25, 29, 30, 32.) poświęcone tekstom nowszym i staropolskim, a nawet dialektologii (1925). W r. 1934. przybywa jeszcze do grona szwedzkich sławistów docent Gunnar Gunnarsson, który obejmuje obok prof. Ekbloma wykłady na uniwersytecie w Uppsala (Z polonistyki wykłada w r. 1934. gramatykę historyczną języka polskiego, oraz prowadzi w r. 1934. i 35. seminarium polskie). W roku 1937. zostaje docent Gunnarsson powołany na stanowisko profesora sławistyki na uniwersytecie w Lund, na katedrę opróżnioną przez śmierć profesora S. Agrella. Równocześnie w Uppsala habilituje się docent Karl Axnäs.

Na uniwersytecie w Lund już od r. 1908. Per Sigurd Agrell objął stanowisko lektora, a później (1909) docenta języków słowiańskich; w roku 1921. powołany został na stanowisko profesora sławistyki. W wykładach swych poruszał prof. Agrell niejednokrotnie szereg ważnych kwestji z zakresu polonistyki. Już w r. 1911. poruszał np. tak ważne zagadnienie jak aspektologia polska (temat ten wraca w r. 1919, 27.). Dużo miejsca poświęcił również lekturze utworów literatury polskiej, głównie Sienkiewicza (13 semestrów) i Mickiewicza ("Pan Tadeusz — 8 semestrów). Prof. Sigurd Agrell był jednym z najwybitniejszych polonistów szwedzkich; jego długoletnia praca profesorska oraz drukowane rozprawy stanowią poważny wkład naukowy, do którego uczeni obcy, a także polscy, muszą nieraz sięgać przy studiach polonistycznych²⁷⁾.

---

²⁷⁾ Pragnę tu zanotować opinię prof. J. Baudouin de Courtenay o rozprawie prof. Agrella o przedrostkach polskich: „Ich habe das grosse Werk Prof. Agrells sehr aufmerksam gelesen und durchstudiert und bin zu einem für den Verfasser sehr günstigen Schlusse gekommen. Jedes, sei es in der Abhandlung selbst, sei es in dem lexikalischen Teile angeführte Verbum wurde von mir nach der Genauigkeit seiner Auffassung und seiner Charakteristik geprüft. Diese Durchmusterung hat mich in meiner schon früher gefassten Meinung gestärkt, nämlich dass Herr Agrell ein höchst feines und tiefgehendes polnisches „Sprachgefühl“ besitzt und dass er alle Bedeutungsnuancen des polnischen sprachlichen Denkens in demselben und vielleicht noch in einem höheren Grade unterscheidet als viele geborene Polen. Gerade in dieser Richtung war für mich das Studium dieses Buches sehr belehrend und anzeigend.“ (Handlingar angående professuren i slaviska språk vid Uppsala universitet, Upps. 1920. str. 75.).

W roku 1937. śmierć przerywa pracę naukową prof. Agrella. Jeszcze za jego życia i za jego staraniem przybywa w roku 1935. nowa pozycja w organizacji studiów slawistycznych w Szwecji, a mianowicie lektorat języka polskiego na uniwersytecie w Lund ²⁸⁾, co wprowadza większą ciągłość w studiach polonistycznych i zarazem rozszerza ich zakres, ponieważ lektorat, obsadzony przez Polaka, zaopatrywany w najnowsze źródła i pomoce naukowe z kraju, staje się niejako ośrodkiem żywego kontaktu z językiem i kulturą tego kraju. Wkrótce też potem powstaje lektorat języka polskiego w Uppsala (1936.), a ostatnio także w Sztokholmie, gdzie mimo braku narazie katedry slawistyki szybko rozwijający się uniwersytet uznał za potrzebne istnienie przynajmniej tego pierwszego stopnie nauczania filologii polskiej, który na dalszą metę przez stworzenie biblioteki i aparatu pomocy naukowych może stać się podstawą głębszych studiów ²⁹⁾.

Ogólnie biorąc widoczny jest w ostatnich czasach wzrost zainteresowania filologią polską ³⁰⁾, który przypuszczalnie będzie się zwiększał i może nawet zapewne pociągnąć za sobą w przyszłości pewne zmiany w konstrukcji programu tego studium.

---

²⁸⁾ Lektoraty jęz. rosyjskiego w Uppsala i Lund istniały już wcześniej.

²⁹⁾ Z bibliotek szwedzkich najbogatsze w pomoce do studiów slawistycznych (polonistycznych) są: Biblioteka Uniwersytecka w Uppsala i w Lund; Biblioteka Królewska, Biblioteka Nobla oraz stworzona ostatnio biblioteka lektoratu polskiego w Sztokholmie.

³⁰⁾ Obecnie np. kilku młodych slawistów przygotowuje rozprawy na t. zw. licencjat z zakresu polonistyki (B. Calleman, K. O. Falk, G. Davidsson).

FORMALISMEN I VILNO.

Ett litteraturvetenskapligt princip-program.

Man kan som litteraturhistoriker inte uppehålla sig länge i Polen — det är åtminstone den erfarenhet, som undertecknad för ett par år se'n gjorde där — utan att höra talas om något som kallas för "formalismen i Vilno". Formalismen i Vilno är, får man veta, ett litteraturvetenskapligt system, som reagerar mot föregående tiders nationella och sociala och nyare tiders psykologiska tendenser i den litterära forskningen och vill betrakta diktverken varken som samhällsuttryck eller som uttryck för diktarnas ideal och tendenser och "själsliv" utan som fristående konstverk. Man vill hålla sig till verket självt och inte till vad som ligger vid sidan av verket: den politiska och sociala miljön eller författarens åsikter och biografiska omständigheter. Huvudfienden är psykologismen, som fattar verket som en funktion av mästaren och som letar i handskrifter och brev för att komma åt detta mästars innersta, vilket dock, säga formalisterna, är något helt annat än verket självt och som inte kommer litteraturvetenskapen vid. Inte heller kommer det litteraturvetenskapen vid om de tendenser, som kunna finnas i verket, äro sanna eller falska. Slutligen har litteraturvetenskapen ingenting att göra med någon annan litteratur än den i sträng mening skönlitterära.

Sådant ungefär var det referat av formalismens tankegångar som för några år se'n i Polen gavs en resande svensk litteraturhistoriker, okunnig i polska och oförmögen att läsa den polska formalismens teoretiska huvudverk, professor Manfred Kridles *Wstęp do badań nad dziełem literackim* (Inledning till studiet av det litterära verket), utgivet i Vilno 1936. Jo, ytterligare en sak fick han veta: den, att formalisterna själva föredrar att i stället för formalister kallas immanentalister eller integralister, med båda namnen betonande avsikten att ge en rent inre och av frågor rörande miljön eller författaren oavhängig analys av diktverket. Termen "integral metod" är också

den som professor Kridl själv föredrar, då han i sin bok talar om sitt system, ett system av vilket den som skriver detta genom fil. lic. fru Carola Lakocińska's välvilja att översätta de viktigaste satserna i boken har fått en bättre kännedom än även den som de vänligt hjälpsamma referenterna i Polen — professor Kridl var tyvärr inte själv att träffa — lämnade.

Det första man fäster sig vid i professor Kridls bok är — ett citat. Professor Kridl utgår själv från det, och det är alltför klart tänkt och skarpt formulerat för att inte varje humanist skulle stanna vid det och begrunda dess sanning. Det är av prof. Jan Lukasiewicz, hämtat ur boken *O n a u c e* (Om vetenskapen), Lwów 1934, och lyder så: "Vetenskapen är icke blott ett intellektuellt återgivande av världen, och sanningen är inte dess enda mål. Icke alla sanningar äro vetenskapliga sanningar; det finns sanningar, som äro för små för vetenskapen, därför att fakta äro för små. Ur den oändliga mängden av fakta måste vi välja endast viktiga fakta och lämna de mindre viktiga. Hur lätt vore det inte att göra vetenskapliga upptäckter, om vetenskapen uteslutande bestode i att samla vilka sanningar som helst. Det tilläggsvärde, som varje sanning måste ha för att bli vetenskaplig sanning, kan man beteckna som en möjlighet att medelbart eller omedelbart framkalla eller tillfredsställa allmänmänskliga intellektuella behov. Vetenskapen är inte ett blott samlande av fakta utan ett sammanbindande av dem till en syntes."

Det gäller — det är också professor Kridls mening — att välja det vetenskapliga objektet, och det är nu professor Kridls speciella åsikt sätter in, nämligen den, att den litterära forskningens objekt endast kan vara ett: det litterära verket. Objektet är det litterära verket; det är däremot inte författarens privatliv; det är heller inte sociologiska frågor eller dylikt. Författarens familj, ras, miljö etc. tillhöra inte den litterära forskningens objekt, men heller inte — och detta är den djärva satsen hos professor Kridl — författarens psyke tillhör den litterära forskningens objekt. Inte vad som ligger *u t o m* verket, utan vad som ligger *i n o m* verket är litteraturvetenskapligt relevant; därav också det faktum att formalismen eller integralismen dessutom kan få namnet immanentalism. Det starka betonandet av den litterära forskningens immanenta karaktär för med sig, att inte bara de psykologiska och sociologiska, utan också de rent historiska synpunkterna komma att skjutas åt sidan, och det namn på sin vetenskap, som professor Kridl föredrar, är heller inte litteraturhistoria utan litteraturvetenskap. Litteraturvetenskapen är den vetenskap, som hand-

lar om litteraturen, skönlitteraturen, vitterheten, kort sagt det estetiskt litterära verket. Det är sant att det litterära verket är en produkt av den litterära skaparen, men i och med det att verket har blivit färdigt har det objektiverats, d. v. s. utskilts från skaparens person som ett skapat verk. För den psykologistiskt inriktade litteraturforskarskolan ter det sig ofta som om författaren och hans verk vore mer eller mindre identiska. "Ingen kan förneka", säger professor Kridl, „att verket uppstår i dess skapares själ (var skulle det annars uppstå?) eller att verket innehåller vissa av hans upplevelser, icke alla. Men därav får man inte dra den slutsatsen att författaren och hans verk äro identiska. När en psykisk produkt tar gestalt, inte nödvändigt en konstnärlig gestalt, skiljer den sig eo ipso från sin skapare, från den psyke, som har skapat den, och börjar leva sitt eget liv. Vad händer då med de upplevelser, som ha orsakat verket? Var äro de? Witwicki och Ingarden fästa med rätta uppmärksamheten vid det faktum, att de psykiska upplevelserna sluta just i det ögonblick, då verket, som skapats av dem, börjar sin existens. Med vad träda vi i omedelbar kontakt, då vi lära känna ett litterärt verk? Med författarens upplevelser? Med något som inte existerar? Absurt!"

Man måste principiellt, anser professor Kridl, skilja författaren från människan. Man måste också, vilket den sociologiska skolan försummar, skilja författaren från samhällsmedlemmen. Den formalistiska metoden kan inte användas "sociologiskt", marxistiskt. Den kan inte användas till något som helst annat än litterära ändamål. Den satsen inverkar också på professor Kridls satser om litteraturbedömandets principer. Det bedömandet får inte vara moraliskt, inte socialt. Det får inte vara subjektivt. Det får heller inte basera sig på något krav på speciell "verklighetstrohet". Det är skillnad mellan real och poetisk sanning. Genomsnittsläsaren, som i lektüren söker nöje eller förströelse, konfronterar hela tiden medvetet eller omedvetet sin egen livserfarenhet med vad han läser. Såsom sant anser han allt, som ligger innanför området av hans vetande, som osant allt, som överskrider detta område. Denna genomsnittsmänniskans inställning kan man i en djupare och subtilare form ofta iaktta i kritikers och forskares inställning till ett litterärt verk. De mena, att något är "osant" eller "konstlat" därför att det inte motsvarar den verklighet de känna till. Ett litterärt verk behöver överhuvud taget inte motsvara den empiriska verkligheten. Det är sig självt. Litteraturvetenskapen är vetenskapen om verket självt och om hur det är sig självt, en integral konstskapelse, utsatt för vetenskapsmannens immanenta analys.

Det värsta man kan göra i litteraturvetenskapen, säga formalisterna och professor Kridl, är att psykologisera och att i stället för att säga vad en sak är säga vad den beror på. Dock är det svårt att då man hör talas om den formalistiska tendensen i polsk litteraturvetenskap inte försöka psykologisera över den och säga vad den beror på. Det är omöjligt att inte dra slutsatsen, att den har ett visst psykologiskt samband med Polens självständighet. Förut hade litteraturvetenskapen lika litet som litteraturen haft råd att vara objektiv och estetisk. Allt måste på ett eller annat sätt vara propaganda och vara vapen. I formalismen började man andas ut. Man fann det välgörande att äntligen en gång kunna se konsten som konst och diktverken inte som manifest av det eller det ursprunget eller med det eller det kravet, utan helt enkelt som tavlor, i vilka man intresserar sig för färgen och linjespelet. En polsk litteraturhistoriker, som inte var formalist, var Vilnostudenten Adam Mickiewicz, vilken avlägsnades från sin plats som professor vid Collège de France, då han använde föreläsningarna till politisk propaganda. Formalisternas "objektivitet" är en frigörelse från den nödvändigheten, det tvånget. Frigörelsen har emellertid fortskridit och utvecklats till en syn på konstverket så som även ur andra än politiska synpunkter integralt. Det blir för formalisterna integralt också i förhållande till de psykologiska synpunkterna.

I professor Kridls verk besinnar sig litteraturvetenskapen över sina principer. Den blir i modern mening poetik, ett ord som inte längre betyder verslära, utan litteraturlära. I många avseenden är professor Kridls tankar tydligen egenartade, i andra avseenden spårar man i dem tendenser, som samtidigt med honom och oberoende av honom ha gjort sig gällande även på andra håll i modern europeisk litteraturforskning. I en svensk poetik, utkommen 1927—1931, bestämdes litteraturvetenskapens objekt som "fiktionskaraktären", d. v. s. den karaktär, som det litterära verket självt har och som skiljer sig från både den karaktär, som det litterära stoffet har och den, som den litterära skaparen har. Även i andra länder har man varit inne på tankegångar liknande professor Kridls, och det är egendomligt, att det ännu inte tycks föreligga några utländska översättningar av hans bok, som många i polska okunniga litteraturhistoriker skulle vara glada att kunna läsa.

RECENSIONER OCH NOTISER.

KARL AXNÄS: Slavisch Baltisches in altnordischen Beinamen. Nomina Germanica. Arkiv för germansk Namnforskning utgivet av Jöran Sahlgren. 2. Uppsala 1937. Str. 114.

Do najgłośniejszych postaci w dziejach stosunków polsko-skandynawskich w epoce wczesno-piastowskiej należy córka Mieszka I, księcia polskiego, wydana w latach 987—994 najpierw za Eryka Zwycięskiego, króla szwedzkiego, potem za Swenda Widłobrodego, króla duńskiego. Z pierwszego małżeństwa miała ona syna Olafa Skottkonunga, z drugiego Kanuta Wielkiego. Te fakty dadzą się ustalić przy pomocy źródeł współczesnych (Thietmar) lub prawie współczesnych (Encomium Emmae reginae i Adam z Bremy), które jednak nie podały imienia Księżniczki. Znają je sagi, które żonę Eryka nazywają Sigridr Storrada (miała być jednak córką Skoglara Tosti'ego) i Saxo Gramatyk, który ją zwie *Syritha*. Historycy polscy szli zwykle za historykami skandynawskimi i zwali Piastównę również Sygrydą. W ostatnim jednak czasie przechrzczono ją na Świętosławę i to jedynie na tej podstawie, że "soror Cnuti regis nostri", czyli siostra Kanuta Wielkiego nosiła imię "Santslaue", pod którym imieniem kryje się ponad wszelką wątpliwość imię Świętosławy. Wnioskowano więc, że córka wzięła imię po swej matce, Piastównie.

Przeciw temu pogładowi wystąpił autor niniejszej rozprawy. Nie uznaje on nordyjskiego pochodzenia imienia Sigrydy, które zdaniem jego w swem pierwotnem brzemieniu było słowiańskie, księżniczka mianowicie nazywała się Czcirada (imię męskie Czcirad znane jest dobrze w 13. wieku). W nordyjskim języku brzmiało imię Sirada albo Stirada. Ponieważ w tej formie oba imiona nie mogły być osobowymi, więc starano się ostatnie dwie sylaby upodobnić do gotowych imion nordyjskich, kończących się na -red _ -red. W staroszwedkim i staroduńskim języku są to imiona Si(gh)rith _ Si(gh)-

red, Inghrit _ Ingereth. W ten sposób doszedł Autor do podanej przez Saxa Gramatyka formy imienia Syritha, która jest niczem innym, jak zlatynizowaną formą duńskiego brzemienia Sirith. Ta forma jest oczywiście równa formie Sigridh, w którym "spirantyczne" gh często odpada, szczególności w imionach.

Co się tyczy drugiego imienia Storrada, to zdaniem autora jest to przydomek (Beinahme) i powstał on w ten sam sposób. Mianowicie obok czystej formy imionowej Sigrid, używanej w otoczeniu królowej, imię Czcirada, w formie Stirada dostało się do potomności jako przydomek i na gruncie skandynawskim uległo dalszym przeobrażeniu. Islandczycy przekształcili je na Storrada i strali się tę zmianę uzasadnić. Powodem stało się tu zakończenie -rada identyfikowane z-radá. W tej formie używane było -rad jako drugi człon wyrazu w przydomkach, przyczem pierwszym członem był przymiotnik (Hardrádi. Mikilradi). Do kombinacji ze Stor — zachęcało podobieństwo z forma Stirada. W ten sposób otrzymano przydomek Storrada czyli dumna.

Rozpatrzenie i zbadanie podanych tu wywodów językowych należy do filologów germańskich w pierwszym rzędzie. Dla historyka nie są one bez znaczenia, mimo że koncepcyj naukowo historycznych, wiążących się oddawna z wystąpieniem Piastówny w Skandynawii, w niczem nie naruszają w sposób istotny. Zwrócić jednak trzeba uwagę, że aby przyjąć wywody autora trzeba 1. stworzyć imię Czcirada, znane jedynie w formie męskiej Czcirad. 2. Imię to ,Czcirady, jest językiem słowiańskim zupełnie nie znane, i sam autor z tej trudności zdaje sobie sprawę 3. Imię to czy w męskiej czy w żeńskiej formie jest nieznanne, ani źródłom ściśle historycznym ani legenom o dziejach Piastów, podczas gdy znane jest imię Świętosławy, w czasach późniejszych.

Omawiane tu zagadnienie jest tylko jednym w cyklu zagadnień podobnych, aczkolwiek najgłośniejsze. Autor omawia także takie imiona jak Dagmar, i osobno Menved, Ladulås, Minnesköld, Snivils, Alzenkte, które uważa za obce z pochodzenia. Wyszły one z otoczenia osób, które je nosiły i stały się z biegiem czasu przydomkami (Beiname). Najciekawsze, że autor wywodzi je z jednej i tejsamej ojczyzny, mianowicie z dolnego Powiśla, w szerokim rozumieniu tego wyrazu (Prusy i Pomorze Gdańskie).

Studium Axnäsa jest nawskroś oryginalne, ale, jak sędzę, musi być jeszcze rozpatrzone i zbadane przez filologów.

ERWIN KOSCHMIEDER: Nauka o aspektach czasownikowa polskiego w zarysie (Grunddragen av det polska verbets aspektlära), Wilno 1934. 240 sid.

Var och en som sysslat med polska (och andra slaviska språk) vet att *ett* svenskt verb vanligen motsvaras av *tvenne* polska med samma lexikaliska betydelse men med olika funktioner f. ö. Denna dualism uppträder i nästan alla verbformer. Ett svenskt *göra* kan sålunda alltefter omständigheterna översättas med antingen ett "imperfektivt" *robić* eller också med ett "perfektivt" *zrobić*, *gjorde* med *robilem* eller *zrobilem* o. s. v. . . . För den som icke har ett slaviskt språk till modersmål kan det ofta vara förenat med svårigheter att avgöra, vilken "aspekt"-den imperfektiva eller den perfektiva-vid en given situation bör komma till användning, och endast en långvarig språklig praktik torde kunna garantera, att han ej alltför ofta felar mot aspektreglerna . . . . De grammatiska handböckerna synas också mera sällan ge uttömmande besked i dessa frågor.

Under sådana omständigheter måste man med största tillfredsställelse hälsa prof. Koschmieders arbete, som ger en plausibel förklaring av aspekternas väsen och en uttömmande upplysning om deras användning. Den redogörelse vi i denna anmälan ämna ge av prof. Koschmieders aspektlära blir på grund av bristande utrymme mycket summarisk och avser blott att ge en schematisk antydning av den tankegång, som ligger till grund för K:s definition av aspekterna och för de praktiska anvisningarna.

Prof. Koschmieder genomgår först de formella principerna för aspektbildningen i polskan och indelar därvid verben i fyra huvudgrupper:

- 1) Typen *krzyczeć-krzyknąć*. Blott omkring 70 dylika verbpar finnas.
- 2) Typen *robić-zrobić*. Detta bildningssätt är ej heller särskilt produktivt.
- 3) Typerna
  - a) *wracać-wrócić*. Denna grupp är föga talrik.
  - b) *zarobić-zarabiał*. Denna grupp är mycket talrik. Bildningsättet det mest produktiva f. n.
- 4) *wziąć-brać*. Den minst talrika gruppen.

Några verb sakna dubletter, t. ex. *znać*, *leżeć*, *znaczyć*, *kochać* (imperfektiva); *zaśpiewać*, *zaptakać* o dyl. (perfektiva) och *mieć*,

móc, musicé (hjälpverb). Ibland kan ett verb vara både imperfektivt och perfektivt, t. ex. *zdolać, raczyć, potrafić*.

Härefter övergår prof. Koschmieder till en utredning av aspekternas grammatiska syfte, vilken han stöder på Hönigswalds Grundlagen der Denkpsychologie.

Enligt vår tidsuppfattning kan tiden grafiskt representeras av en rät linje (eine geradelinige Uhr). Vi befinna oss i ständig rörelse utefter denna linje, från det förflutna in i framtiden. Handlingar som beteckna något "under utförande" måste givetvis få samma riktning i tiden. Handlingar däremot, som ha sin fasta och avgränsade lokalisering på tidslinjen och beteckna något "fullbordat", måste genom sin karaktär av bundenhet vid tidslinjen få den motsatta riktningen i tiden.

Aspekternas uppgift är nu enligt prof. Koschmieder att just uttrycka dessa tidriktningsförhållanden. Den *imperfektiva* aspekten anger riktningen *det förflutna* → *framtiden*, den *perfektiva* aspekten riktningen *framtiden* → *det förflutna*. Aspekterna säga ingenting i och för sig om i frågavarande handling tillhör det förflutna, det närvarande eller framtiden. För att uttrycka en dylik tidsbestämning begagnar sig verbet av särskilda kännetecken.

Som illustration till dessa teser kan följande schema tjäna:

wyciągać: hålla på med att dra ut.

wyciągał: han höll på med att dra ut.

wyciąga: han håller på med att dra ut.

będzie wyciągał: han kommer att hålla på med att dra ut.

Dessa verbets imperfektiva former uttrycka en handling "under utförande", som fortlöper i riktningen *det förflutna* → *framtiden* på tidslinjen. Den motsatta tidriktningen finna vi i följande perfektiva former av samma verb:

wyciągnąć: handlingen 'att dra ut' fattat som något fullbordat.

wyciągnął: handlingen 'att dra ut' är fullbordad; — den tillhör det förflutna; den har sin bestämda lokalisering på tidslinjen och avlägsnar sig alltmer från oss i riktningen *framtiden* → *det förflutna*,

wyciągnie: handlingen "att dra ut" är till sin karaktär fullbordad, den tillhör ännu framtiden; genom sin egenskap att ha bestämd lokalisering på tidslinjen närmar den sig oss allt mer och mer på densamma.

Endast i ett fall kan ett perfektivt "presens" ha *verklig* presensbetydelse och det är i det s. k. *koincidensfallet*, när ord och gärning sammanfalla: *przysięgnę* — jag svär (härmed), *poproszę państwo* — jag ber er (härmed).

I detta fall skulle *teoretiskt* sett alltid den perfektiva aspekten uppträda. En sekundär utveckling har emellertid medfört, att nu vanligen polskan har imperfektiv aspekt i detta fall. (I slovenskan är perfektiv aspekt regel!).

I det följande visar prof. Koschmieder genom en instruktiv exempelsamling under vilka omständigheter den ena eller den andra aspekten är obligatorisk eller fakultativ, d. v. s. när en handling i polskan kan eller måste uppfattas som 'fullbordad' eller 'under utförande'.

A. Handlingar, som ha tidslinjevärde (Zeitstellenwert, *wartość miejscowa w czasie*).

I. Handlingen är av den art, att endast en aspekt är tänkbar.

Uczony X. w 1923 r. umarł z głodu. Den lärde X. dog av hunger 1923. *Umierał...* skulle här ha givit uttryck åt en helt annan handling: "han kämpade med döden..."

II. Situationen är av den art, att endast en aspekt är tänkbar.

1. det av situationen givna tidriktningsförhållandet det förflutna → framtiden fordrar att den imperfektiva aspekten användes. Detta inträffar, då det omtalas, att något just håller på att förssiggå (då något annat inträffade).

Kiedy wracalem do domu, spotkalem go na ulicy.

Wrócilem skulle här ha betytt: "Då jag kommit tillbaka hem..."

2. Det av situationen givna tidriktningsförhållandet framtiden → det förflutna fordrar den perfektiva aspekten. Detta inträffar, då en inträdande handling framhäves som motsats till de handlingar, som uttryckt miljön eller tillståndet.

Widziałem na Riva degli Schiavoni, jak raz płynęło pól skorupki od jajka i pól cytryny: stykały się, potraçały, oddalały, zbliżały, wreszcie — paf! pól cytryny wpadło w pól jajka i popłynęły razem.

Om *wpadało* här hade använts, skulle denna form inneburit en fortsatt skildring av situationen, och man skulle till sist fråga: Vad skedde egentligen?

Likaså användes perfektiv aspekt i temporala satser, som uttrycka något som inträffar före huvudsatsens handling:

Gdy wróciłem do domu, znalazłem jego list na biurku. (Cum revertissem . . .) *Wracałem* skulle här ha betydelsen: "på hemvägen . . ."

III. Situationen fordrar ingen bestämd aspekt. Detta inträffar i satser av fristående, isolerad karaktär. Aspektvalet beror på den talandes önskan att framhäva det ena eller det andra tidriktningsförhållandet — t. ex. *Czy pan ostatecznie przeczytał tę książkę?* — eller på sekundära inflytelser, t. ex. *Kto tam wszedł / wchodził? A któż otworzył / otwierał te drzwi? Kto budował / zbudował ten pałac?*

Om dylika omständigheter ej föreligga kunna båda aspekterna användas utan skillnad i betydelsen, t. ex. *Czy Pani już jadła / zjadła śniadanie? Czy panowie już zamawiali / zamówili?*

B. Handlingar, som icke ha tidslinjevärde.

I. t. ex. ordspråk, sentenser och allmänna sanningar kunna ofta båda aspekterna användas utan skillnad i betydelsen.

Kogo Bóg chce skarać, tedy mu rozum odejmie.

Jämte *odejmie* förekomma här varianter med *odejmuje*, *odbierze* och *odbiera*.

C. Sekundär användning av aspekterna.

I. tempussystemet inverkar på valet av aspekt.

1. Detta äger rum t. ex. i presens *historicum*, då den imperfektiva aspekten användes om en handling, som betecknar något inträdande.

Siedzę wczoraj przy biurku i piszę list do brata, gdy wtem nagle Antek w p a d a do pokoju.

Om i dessa satser preteritum användes kommer givetvis *wpada* att ersättas av *wpadł* av den perfektiva aspekten, vilken ju strängt taget är den enda berättigade här (situationstypen: coś się działo, wtem nagle coś się stało). Om vi emellertid upprätthålla fiktionen av något närvarande och använda det imperfektiva *wpada*, så underlättas detta därav, att *wpada* är ett verkligt presens medan man däremot lätt associerar något futuralt med det perfektiva presens.

Presens *historicum* av den perfektiva aspekten förekommer dock i liknande fall, ehuru mest i äldre språk: *Wciąż grzmi wrzask najezdniczków i nie daje krzykom broniących się, jękom rannych*

przedrzeć się aż do uszów Maryny, która stoi na przodzie statku, otoczona swoim dworem . . . . Wtem z pośród wyziewów, drzemiacych nad zatokami Wolgi, od morza żagle się ukażą i suną po wodzie . . . .

2. Det förekommer i presens propheticum, där vi likaledes påträffa fiktionen, att handlingen tilldrar sig i det närvarande.

Pociąg zaraz rusza. Kiedy Pan wyjeżdża? Ojciec w tych dniach przyjeżdża.

3. Det förekommer även i presens scenicum, som vid särskild betoning av det inträdande momentet kan ersättas med en preteritalform i perfektiv aspekt.

Wanda (udając przestרח, krzyknęła) Ach (po chwili) A, to pan!

4. Av helt annan karaktär är det redan omtalade s. k. koincidensfallet: *przysięgnę, pozwolę, poproszę, powiem . . . .*

II. Aktionsartens inverkan på valet av aspekt.

I exemplet *pociąg kilkakrotnie się zatrzymywał* ha vi en pleonastisk användning av ett iterativt verb. *Zatrzymywać* betyder ju 'stanna upprepade gånger', hela meningen skulle egentligen få den innebörden att tåget stannade 'några gånger upprepade gånger'. För den slaviska språkkänslan förbindes emellertid upprepandet av en handling med imperfektivitet.

I arbetets sista avdelning behandlar prof. Koschmieder aspektsystemets historia, varvid han söker utröna, vilka egenskaper hos aspektsystemet som gå tillbaka till förpolsk tid och vilka egenskaper som bero på en intern polsk utveckling. Upprinnelsen till det slaviska aspektsystemet torde vara att finna i den balto-slaviska perioden. Det perfekтива presens' oförmåga att anta verklig presensbetydelse går tillbaka till urslavisk tid. Under polsk tid har imperfektiviteten inkräktat på perfektiviteten i presens historicum och aspekternas formella uttryckssätt ändrats. Sålunda ha nya prefix ersatt förut brukliga. Några verb ha ändrat sin aspekt.

Prof. Koschmieders polska aspektlära synes oss ha mycket stor praktisk betydelse för polska (och andra slaviska) språkstudier. Den som förfogar över denna bok och den utmärkta exempelsamlingen i Agrells *Przedrostki postaciowe czasowników polskich* har i sin hand nyckeln till en djupare förståelse av den polska (och slaviska) verb-läran.

Då planen för denna tidskrift uppgjordes, var det Red:s mening att redan i detta nummer kunna lämna en redogörelse för några polska och svenska historiska arbeten, som avhandla vissa bestämda frågor, som kunna vara av intresse för en bredare publik i Sverige och Polen. Detta tänktes ske i form av recensioner och referat av sådana framställningar, som göra anspråk på att utgöra ett vetenskapligt inlägg i diskussionen rörande de problem, vilka bäst lösas genom samarbete mellan polska och svenska historiker. På grund av bristande tid har det inte varit möjligt att i detta fall följa den uppgjorda planen. I nästa nummer hoppas vi emellertid kunna lämna åtskilliga bibliografiska uppgifter, några referat och dessutom ägna särskild uppmärksamhet åt publicerandet av viktiga historiska dokument och brev, som beröra våra länders förbindelser under gångna tider.

För denna gång nöja vi oss med att hänvisa till den i Historisk Tidskrift under de senare åren omnämnda polska litteraturen. ¹⁾ Vi fästa dessutom uppmärksamheten på Wanda Dobrowolskas redogörelse för litteraturen om Sigismunds tid, en framställning som Kompletterats av Stanisław Herbst. ²⁾ Rörande litteraturen om Sigismunds söner, Władysław IV och Jan Kazimierz, har Władysław Tomkiewicz skrivit en längre uppsats. ³⁾ Janusz Woliński har i samma tidskrift behandlat Jan Sobieskis tid utan att dock känna till någon svensk litteratur. Ett referat av Stanisław Sawicki rörande de fornnordiska källorna bör även uppmärksammas. ⁴⁾ — Till dessa bibliografiska uppsatser återkomma vi i nästa nummer av denna tidskrift.

Na bliższą uwagę historyków polskich zasługuje obszernie wydawnictwo Szwedzkiego Sztabu Generalnego poświęcone wojnom szwedzkim w latach 1611—1632. ⁵⁾ Tom II, tego wydawnictwa dotyczy wojny z Polską 1626—1629. Szczegółowe sprawozdanie o tej pracy, dokonane przez kogoś z historyków polskich, mamy nadzieję zamieścić w następnym numerze.

David Norrman.

¹⁾ Se H. T. 1935, s. 77, H. T. 1939, s. 70 och s. 77.

²⁾ Dobrowolska Wanda, Czasy Zygmunta III. (Księga Pamiątkowa ku czci Prof. Dr. W. Sobieskiego. T. I., Kraków 1932.) Herbst St., Czasy Zygmunta III. (Przegl. Hist. z. I., 1937.)

³⁾ Tomkiewicz Wł. Czasy Władysława IV i Jana Kazimierza (Przegl. Hist. z. I., 1937).

⁴⁾ Sawicki St. O źródłach staronordyjskich (Przegl. Hist. z. I., 1937).

⁵⁾ Sveriges krig 1611—1632. Sthlm 1936.

PRIS I SVERIGE 2 KR.

CENA W POLSCE 2.50 ZŁ.